


# Osmanlı Bilimi Araştırmaları Studies in Ottoman Science




Araştırma Makalesi | Research Article

 Açık Erişim | Open Access

## Tehdit Altında Bir Miras: Birinci Dünya Savaşı'nda Topkapı Sarayı'nda Korunma Girişimleri

A Heritage at Risk: Protection Initiatives at the Topkapı Palace During the First World War



Emel Akay<sup>1</sup>   & Gülsün Tanyeli<sup>1</sup> 

<sup>1</sup> İstanbul Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Bölümü Restorasyon Programı, İstanbul-Türkiye.

### Öz

Bu çalışmada, Birinci Dünya Savaşı sürecinde Topkapı Sarayı'na yönelik korunma girişimleri, döneme ait resmi belgeler ve bürokratik yazışmalar çerçevesinde incelenmektedir. Lahey Barış Konferansları sonrasında geliştirilen sembolik nitelikli uygulamalarla başlayan bu süreç, savaş yıllarında artan hava saldırısı tehdidi karşısında somut tedbir arayışlarıyla devam etmiştir. Hazine-i Hümayun ve Mukaddes Emanetler gibi maddi ve manevi kıymeti yüksek eşyanın korunması, Saray çevresinde yoğunlaşan askeri yapıların yarattığı riskler bağlamında ele alınmıştır. Bu kapsamda değerli eşyanın bir kısmı Anadolu'ya taşınmış; Saray kompleksi ve burada kalan eşyanın korunması için 1918 yılının sonbaharında Ešliha Müfettiş-i Umumiliği'nce bir komisyon kurulmuştur. Komisyonun raporunda, söz konusu tehditlere karşı; askeri yapıların Saray çevresinden uzaklaştırılması, değerli eşyanın daha korunaklı mekanlara taşınması ve mimari unsurların takviyesi gibi öneriler sıralanmıştır. Ancak raporun sunulmasından bir gün sonra Mondros Mütarekesi'nin imzalanması nedeniyle, bu öneriler uygulamaya geçmemiştir. Buna karşın, rapor, savaş koşullarında Osmanlı idaresinin tarihi ve simgesel niteliğe sahip yapı ve eşyalara yönelik koruma yaklaşımlarını yansıması bakımından önemlidir.

### Abstract

This study examines the protective initiatives undertaken for Topkapı Palace during World War I, based on official documents and bureaucratic correspondence. Initiated by symbolic practices developed after the Hague Peace Conferences, the process evolved into concrete measures amid rising aerial threats. Protecting items of high material and symbolic value, including the Imperial Treasury and Sacred Relics, is addressed in the context of military activity around the Palace. Some valuable items were transferred to Anatolia, and in autumn 1918, a commission was formed by the General Inspectorate of Ordnance to safeguard the Palace and remaining valuables. The report recommended relocating military structures, transferring valuables to safer locations, and reinforcing architectural elements. However, these proposals remained unimplemented due to the signing of the Armistice of Mudros the following day. Nevertheless, the report is noteworthy in reflecting the Ottoman administration's wartime approaches to the protection of structures and objects of historical and symbolic significance.

### Anahtar Kelimeler

Topkapı Sarayı • Birinci Dünya Savaşı • Hava saldırıları • Kültür mirası • Korunma • Tahliye

### Keywords

Topkapı Palace • World War I • Aerial attacks • Cultural heritage • Protection • Evacuation

### Yazar Notu

Bu makale, birinci yazar tarafından İstanbul Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Doktora Programı'nda, Dr. Öğretim Üyesi Gülsün Tanyeli danışmanlığında hazırlanan doktora tezinde değinilen bir konuya ilişkin araştırmanın derinleştirilmesiyle üretilmiştir.



“ Atıf | Citation: Akay, Emel, Gülsün Tanyeli. "A Heritage at Risk: Protection Initiatives at the Topkapı Palace During the First World War". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları—Studies in Ottoman Science* 27, 1 (2026): 130-156. <https://doi.org/10.26650/oba.1700413>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License. 

© 2026. Akay, E. & Tanyeli, G.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Emel Akay [akaye@itu.edu.tr](mailto:akaye@itu.edu.tr)



### Extended Summary

The protection of public buildings during wartime was first addressed at the Hague Peace Conferences of 1899 and 1907 and later adopted by the Ottoman Empire. Following this initiative, Sultan Abdülhamid II commissioned "immunity coverings" for several public buildings, including the Hall of the Sacred Relics at Topkapı Palace. His attempt to safeguard this structure, which has housed emblems of the Ottoman Caliphate's legitimacy, was notable. A similar marking system was later discussed for healthcare buildings, though it was never implemented and was shelved after the Armistice of Mudros. These efforts exemplify early bureaucratic sensitivities toward the protection of civilian and symbolic sites.

Although no longer in regular use after the Ottoman Dynasty's departure in the mid-nineteenth century, Topkapı Palace retained its symbolic and institutional significance during World War I due to the continued presence of the Imperial Treasury and the Sacred Relics. At the war's outset, Treasury items and the Sacred Relics were sent to Anatolia for safekeeping. During the Dardanelles Campaign, the evacuation of the dynasty and government was considered but ultimately not enacted.

As a precaution against the threat of air raids, blackout measures were implemented across Istanbul, including at Dolmabahçe Palace and the Ahırkapı Lighthouse. By 1918, intensified bombardments over the city raised security concerns near Topkapı Palace. Gülhane, once part of the Palace gardens, had been converted to military use, with various facilities, including ammunition depots and storage buildings, accumulating over time. Enemy attacks later revealed the serious risks posed by these military structures. Criticism was voiced by both the Official Court Historian Abdurrahman Şeref Bey and the Palace Directorate. In response, the Ministry of Education proposed neutral-state mediation to protect heritage sites like Topkapı Palace and İstanbul's museums. Although no outcome is recorded, humanitarian appeals by foreign residents following the attacks reflect a broader concern for protecting civilian and public sites.

In response to concerns raised by the Palace Directorate and the Imperial Privy Purse regarding the growing risks posed by nearby military depots and the transport of munitions close to the Imperial Treasury, a commission was established in autumn 1918 under the General Inspectorate of Ordnance to develop protective measures for the Palace and Imperial Treasury. The urgency of action was underscored when a shell fired during air defense operations struck the Imperial Treasury building but failed to explode. Following on-site inspections, the commission submitted its report through the Ministry of War.

The report's nine recommendations moved from the Topkapı Palace's surroundings inward. The first two called for the removal of military structures in Gülhane Square, citing incompatibility with the Palace's symbolic and historical status and the risk of amplified damage during air raids. Anti-aircraft batteries and searchlights near the site were also considered threats, and their removal was advised.

Subsequent recommendations largely focused on protecting movable valuables. These included relocating Treasury chests to basement levels and transferring porcelains from the exposed Seferli Ward to more secure halls. This strategy aimed to shift vulnerable items to structurally sound locations. The commission proposed reinforcing the Sacred Relics Chamber's dome with iron and covering it with wire mesh. Part of the items there were to be moved to the sturdier adjacent building. For the Pavilions and Enderun Library, the report suggested relocation of valuables or on-site protection using sandbags. No interventions were proposed for the Harem, apart from maintaining a fire brigade to address the risk of fire.

The final recommendation addressed the threat of counterfire from Ottoman anti-aircraft defenses. The exposed areas of Sarayburnu facing Galata and the Bosphorus were identified as vulnerable and required consideration in air defense planning. The report's prioritization of movable artifacts over architectural preservation was likely conditioned by the military background of its members and by the absence of representatives from heritage institutions in which a holistic awareness of the Palace's historical and cultural significance had begun to take shape.

Submitted just before the signing of the Armistice of Mudros, the report's recommendations were never implemented. Nonetheless, it stands as a belated yet significant bureaucratic response to wartime risks. It offers insight into how the Ottoman state engaged with the protection of the historical and symbolic value of imperial sites and objects - an early reflection of concerns that would later shape the discourse of cultural heritage preservation.



## Giriş: Topkapı Sarayı'nda Kullanım ve Korumanın Tarihsel Zeminine Dair

Savaş döneminde Topkapı Sarayı'nda alınan korunma önlemlerini değerlendirebilmek için, önce Osmanlı'nın son yıllarında Saray'ın içinde bulunduğu idari, fiziki ve hukuki koşullardan kısaca söz etmek gerekir.

Hanedan'ın on dokuzuncu yüzyılın ortalarında Topkapı Sarayı'nın doğulu mimarisi ve yaşantısını terk ederek Boğaziçi'ndeki Avrupai sahil saraylarına geçmesinin<sup>1</sup> ardından, Hazine-i Hümayun ve Mukaddes Emanetleri barındıran bu ecdat yadigarı kompleksin başlıca işlevi, yılın sayılı günlerinde icra edilen resmi merasimleri ağırlamak haline gelmişti.<sup>2</sup> Özel günler dışında burada az sayıda idari ve hizmetli personel bulunuyor; kadim Harem'de ise eski sultanların kadınları ve hizmetlileri barınıyordu.<sup>3</sup> Sultan V. Mehmed Reşad'ın saltanatının (1909-1918) başında alınan tasarruf tedbirleri kapsamında, Topkapı Sarayı'nın kadrosu iyiden iyiye daraltılacak<sup>4</sup> ve Harem boşaltılarak, burada barınanlar diğer saraylara gönderilecekti.<sup>5</sup> Tasfiye edilen Seferliler'in koğuş binasının Hazine Dairesi'ne eklenmesiyle, Saray'ın zengin porselen koleksiyonu, "Çini Hazinesi" adıyla burada sergilenecekti.<sup>6</sup> Böylece İkinci Meşrutiyet devrinde Topkapı Sarayı, törensel işlevinin yanı sıra, haftanın belli günlerinde yerli ve yabancı ziyaretçilere açılan kısmi bir müze halini alacaktı.<sup>7</sup>

Sultan Reşad'ın ikamet için Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarını seçmesi sebebiyle, saltanatının ilk yıllarında bakım-onarım bütçesi buralara akacaktı.<sup>8</sup> Bu sırada nispeten atıl durumdaki Topkapı Sarayı'nda yapılan onarımlar belli mahaller ile sınırlı kalacak; ancak 1911'den itibaren kompleksin büyük bölümünü kapsayacak bir onarım faaliyeti başlatılacaktı.<sup>9</sup> Aynı yılın başlarında Abdurrahman Şeref Bey'in Topkapı Sarayı'nın tarihi, sanatsal ve milli değerlerine dikkat çekerek, onarım ihtiyacına yönelik bütçe talebiyle Hükümet'e sunduğu bir önerge,<sup>10</sup> kompleksin bakım-onarımına yönelik gelişen bu ilgide etkili olmuş olmalıdır.

Dönemin Müze-i Hümayun Umum Müdürü Halil Edhem Bey'in 1910 yılı başındaki bir dilekçesinde<sup>11</sup> bildirdiğine göre, tasarruf tedbirleri kapsamında personelin azaltılması, Saray'ın Birinci Avlusu'nda ve Hasbahçeler'de güvenlik zafiyeti ve bakımsızlığa yol açmış; bu sorunlardan, Saray'ın hemen bitişiğindeki Müze de etkilenmişti (bkz. Ek 1'deki plan). Müdür Bey'in raporunda sıraladığı çözüm önerileri arasında, kadim

1 Erdal Eren, "Sultan Abdülmecid'den Sultan Abdülhamid'e Değın Sultanların Sosyal Yaşamları içinde Mimariye Bakışları", *II. Müzecilik Semineri: Bildiriler* (İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, 1995), 169.

2 Cengiz Göncü, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Sultan Mehmed Reşad ve Dönemi* (Ankara: TBMM Milli Saraylar Yayınları, 2017), 73-74.

3 Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi* (İstanbul: Yay. Haz. N.Ö. Akın, Özgür Yayınları, 2. Basım, 2012), 217-220.

4 Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, 220.

5 Tahsin Öz, *Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları (1939-1944)* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1949), 8.

6 Halil Edhem [Eldem], *Topkapı Sarayı* (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1931), 26; Öz, *Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları (1939-1944)*, 7.

7 Nilay Özlü, "From Imperial Palace to Museum: The Topkapı Palace During the Long Nineteenth Century" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 428-430.

8 Müjde Dila Gümüş, "II. Meşrutiyet'te Saray için Çalışmak: Vedat (Tek) Bey'in Sermimarlık Dönemi" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018), 36, 40-42, 104-105.

9 Gümüş, "II. Meşrutiyet'te Saray için Çalışmak: Vedat (Tek) Bey'in Sermimarlık Dönemi", 113-114.

10 "Ayan azası Abdurrahman Efendinin, Topkapı Sarayının tamirâtı hakkında takriri", *Türkiye Büyük Millet Meclisi Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi* (Kırkaltıncı İnikad, Devre: 1 Cilt: 2 İctima Senesi: 3, 14 Mart 1327[27 Mart 1911] Cumartesi), 205-206. Erişim: 12.02.2020. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/3208>

İkinci Meşrutiyet devrinin Vakanüvisi Abdurrahman Şeref Bey, kurucu başkanı olduğu *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*'nda (Abdülkadir Özcan, "Tarih-i Osmani Encümeni" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 40, TDV Yayınları (2011): 84.), Aralık 1910 - Şubat 1912 tarihleri arasında, Topkapı Sarayı'nı tanıttığı bir dizi makale yayımlar. Birbirini takip eden sekiz makaleye yayılan toplamda 163 sayfalık metinde, tüm bileşenleriyle Topkapı Sarayı etraflıca tanıtılır (bkz. Abdurrahman Şeref Bey, "Topkapı Saray-ı Hümayunu" *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, 1/5-11/12 (1326-1327)). Yazar, bu makaleleriyle eş zamanlı olarak, ikinci başkanı bulunduğu dönemin Ayan Meclisi'ne (Bayram Kodaman ve Mehmet Ali Ünal, *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi - II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996), XIV.) sunduğu söz konusu önerge ile Topkapı Sarayı'nın önemi ve ihtiyaçlarına yönelik tespit ve önerilerini Hükümet seviyesinde de dile getirmiştir.

11 Müze-i Hümayun'dan Maarif Nezareti'ne hitaben, 4 Rabiulevvel 328/3 Mart 326 [16 Mart 1910] tarihli ve "Topkapı Saray-ı Hümayunu'nun korunmasında gerekli ihtimamın gösterilmesi" konulu yazı (BOA, MF.MKT.1149.67)



Saray bostanlarının kiralanmayarak "bağçe"ye çevrilmeleri de bulunuyordu. Bu öneri, 1912'de Şehreminliği görevine gelecek Doktor Cemil [Topuzlu] Bey tarafından uygulamaya konulacaktı.<sup>12</sup> Cemil Bey, doktoru olduğu Sultan Reşad'ı ikna ederek Gülhane'nin bir kısmını bir Belediye Parkı'na çevirirken, buradaki bazı tarihi yapı ve kalıntıları, -Müze'nin başını çektiği- ilgili kurumlar ve kamuoyundan gelen tepkilere rağmen tahrip ettiğini bizzat aktarıyor. Park'ın Cebehane Meydanı'na uzanacak ikinci etabı kapsamında, meşum Askeri Depolar'ın (bu konuya aşağıda ayrıntılı olarak değinilecektir) kaldırılması da planlanmış olmakla birlikte, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, bu ve benzeri yıkımlara fırsat bulunamayacaktı.<sup>13</sup>

Sultan Reşad döneminde eski eserlerle ilgili olarak yürürlükte bulunan 1906 tarihli "Asar-ı Atika Nizamnamesi"ne göre, taşınır ve taşınmaz tüm anıt ve eserler devlet malı olup, bunlara dair tüm işlerden Maarif Nezareti'ne bağlı bulunan Müze-i Hümayun Umum Müdürlüğü sorumluydu. Tanım kısmındaki geniş kapsama rağmen yasada, koruma bakımından, ağırlıklı arkeolojik alanlar ve eserler konu alınıyordu.<sup>14</sup> Yasanın taşınmazlara ilişkin hükümlerini desteklemek üzere 1912'nin Temmuz ayı sonunda yürürlüğe alınan "Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi", anıtların -çoğunluğu imar faaliyetleri kapsamında planlanan- yıkım süreçlerine iptidai bir belgeleme ve izin engeli getirmekten öte koruyucu pek bir katkı sunmayacaktı.<sup>15</sup> Saray kompleksi ve yakın çevresinin korunmasıyla ilgili süregiden endişelerin bir sonucu olarak 1916 yılının Eylül ayı ortalarında yürürlüğe giren "Topkapı Sarayı'nın Suret-i Muhafazası Hakkında Nizamname"de ise, -kompleksi çevreleyen Sur-u Sultani'nin (bkz. Ek 1'deki plan) demiryoluyla kesintiye uğramış bölümleri ile Sepetçiler Kasrı'nın bitişiğindeki askeriye tahsis edilen kısım hariç olmak üzere- Topkapı Sarayı'nın sınırları tarif edilerek, buradaki mevcut halî bozacak işler ve işgaller yasaklanacaktı.<sup>16</sup> Nizamname, daha çok Saray kompleksinin bütünlüğü ve sınırlarının korunmasına ilişkin olup, yapıların fiziki varlığının korunmasına dair doğrudan bir bahis içermiyordu.

Halil Edhem Bey'in, eski eserlerde süregiden yıkımlar karşısında Müze'nin idari ve personel olarak yetersiz kaldığı gerekçesiyle bu konuda ayrı bir komisyon kurulması yönündeki talebi<sup>17</sup> Maarif Nezareti'nce uygun bulunarak, 1917'nin Mayıs ayı ortasında, "*İstanbulda 'atik Saray[-i] Hümayunlar dahi dahil olduğu halde*" eski eserlerin korunması, onarımı ve yıkımı gibi işlere müşavirlik etmek üzere "*Muhafaza-ı Asar-ı Atika Encümeni Daimisi*" kurulacaktı.<sup>18</sup> Bu Encümen'in ilk faaliyetlerinden biri, Sultan Reşad döneminde Topkapı Sarayı binalarında gerçekleştirilen, kullanıma yönelik iyileştirme ve değişikliklere dayalı "*tamir*" anlayışını eleştiren ve bunun için köklü çözüm önerileri getiren bir rapor hazırlamak olacaktı.<sup>19</sup> Raporda, Saray kompleksinin, Saltanat koleksiyonlarını içerecek ve özel izinle gezilecek bir "*tarihi saray*" olarak tanımlanması; koruma ve diğer konulara ilişkin tüm faaliyetlerin bu kabule göre düzenlenmesi öneriliyordu.

<sup>12</sup> Cemil Topuzlu, *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım* (İstanbul: Haz. H. Hatemi ve A. Kazancıgil, İşaret Yayınları, 6. Baskı, 2017), 130.

<sup>13</sup> Topuzlu, *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, 150-154.

<sup>14</sup> Feridun Akozan, *Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunlar* (İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, 1977), 21, 28-29; Emre Madran, "Cumhuriyet'in İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi-I", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 1-2 (1996): 62; Halit Çal, "Osmanlı Devletinde Asar-ı Atika Nizamnameleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 26 (1997): 393.

<sup>15</sup> Ahmet Mumcu, "Eski Eserler Hukuku ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 26 Sayı: 3 (1969): 75-76.

<sup>16</sup> "Topkapı Sarayı'nın Suret-i Muhafazası Hakkında Nizamname", *Takvim-i Vekayi* (Sayı: 2655, 20 Zilkade 1334/5 Eylül 1332) (aktaran, Sedat Hakkı Eldem ve Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma* (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982), 94.)

<sup>17</sup> İpek Durukan, "Türkiye'de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Sonrası Kültür Mirası Korumasının Gelişimi ve Uygulama Sorunları" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2004), 26.

<sup>18</sup> Maarif Nezareti'nin 23 Recep 1335/15 Mayıs 1333[15 Mayıs 1917] tarih ve 228448 sayılı "*Asar-ı atikanın muhafazası için encümen teşkilinin tensip olduğu*" konulu yazısı (BOA, BEO.4470.335244.2); Ferruh Gerçek, *Türk Müzeciliği* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, TTK Basımevi, 1999) 133-134.



<sup>19</sup> Bkz. Anonim, *Meclis[-i] Vükela Kararıyla Müteşekkil Muhafaza-ı Asariatika Encümen[-i] Daimisi - Topkapı Sarayı[-i] Hümayununun Ta'mirâtı Münasebetiyle Encümenin Hükümet[-i] Seniyyenin Nazar[-i] Dikkatine Arz Eylediği Rapor Suretidir* (Darü'l-Hilafeti'l-'Aliyye: Matba'a-ı 'Amire, 1337). Encümen'in raporunun Hükümet'e sunulduğu tarih 10 Teşrinievvel 1333[10 Ekim 1917] olmakla birlikte, H.1337/R.1339[M.1921] yılında yayımlanmıştır. Bu raporun sadeleştirilmiş bir transliterasyonu için bkz. Eldem ve Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, 100-102.

Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı tehdit ortamında Topkapı Sarayı, kısıtlı imkânlar ile dönemin idari ve hukuki düzenlemelerinin çizdiği sınırlar dahilinde, kullanım-koruma arasındaki kırılğan dengede varlığını sürdürüyordu.

## Savaş öncesi korunma girişimleri: II. Abdülhamid'in "korunma örtüleri"

1899 ve 1907'de Hollanda'nın Lahey kentinde düzenlenen Barış Konferansları, uluslararası barışın tesisine yönelik önceki girişimlerin geliştirilmesi ve savaş durumunda asgari insani koşulların sağlanması için ortak kararlar alınması amacıyla, her kıtadan önde gelen devletlerin katılımıyla toplanır. Savaş halinde "tarihi abideler" in korunması meselesinin uluslararası alanda ilk kez kurallara bağlanması da bu toplantılarda gerçekleşir. Osmanlı Devleti her iki konferansa da delege göndermiş; konferans beyannamelerindeki bombalama ve tahribatı yasaklayan kararlar, Osmanlı delegelerince hemen benimsenmiştir. Dönemin sultanı II. Abdülhamid, ilk toplantının insanlık ve uluslararası barış bakımından taşıdığı öneme binaen, alınan kararları prensipte kabul eder.<sup>20</sup> Nitekim Payitaht'taki Saltanat ve Halifeliğin önemli değerlerinin Avrupa Devletleri arasındaki olası bir savaştan korunmasına yönelik yirminci yüzyılın ilk girişimlerinden biri de bu konferansı takiben gerçekleştirilecekti.

Lahey Birinci Barış Konferansı'nda, savaş durumunda taraflarca uyulacak modern ve insani önlemler kapsamında; ibadet yapıları, hastaneler, bakım evleri gibi sivil binaların savaşın yıkıcılığından korunması amacıyla düşman kuvvetlerin ayırt edebileceği biçimde işaretlenmesi öngörülür. Böylece bu yapıların deniz bombardımanlarından muaf tutulması sağlanacaktı. Bu işaretlemenin, dikdörtgen bir paneli çaprazlamasına bölen bir hattın üstündeki üçgen alanın siyah, alttaki üçgenin ise beyaz boyanmasıyla oluşturulacak bir belirteçle (Görsel 1) yapılması, 1907'de düzenlenen İkinci Konferans'ta karara bağlanır.<sup>21</sup>

Sembol	Tanımı
	1907'deki Lahey Konferansı'nda kültür varlıklarının işaretlenmesi için belirlenen ilk sembol
	1954'deki Lahey Konferansı'nda kültür varlıklarının işaretlenmesi için belirlenen sembol

**Görsel 1.** Lahey Konferansları'nda, kültür varlıklarının işaretlenmesi için belirlenen semboller

Kaynak: Toman, *The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, 12-13'ten uyarlanmıştır.

Konferansta tartışılan diğer meseleler bir yana, bu karar, kuruntulu kişiliğiyle bilinen Sultan II. Abdülhamid'in hoşuna gider. Sultan'ın emriyle saray mimarları tarafından, Darülaceze binası ve Yıldız'daki

<sup>20</sup> Betül Batır, "Osmanlı Devleti'nin Uluslararası Barış Konferanslarına Resmen Katılması Sorunu: Parlamentolararası Birlik" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002), 9-10, 46-57, 186-187; Jiri Toman, *The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict* (Paris: UNESCO Publishing, 1996), 12-13; Elvan Çokişler, "Silahlı Çatışmalar Sırasında Kültürel Malların Korunması Rejimi: Tarihsel Gelişimin Analizi", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 61 (2019): 61-62.

<sup>21</sup> Toman, *The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, 12-13; Çokişler, "Silahlı Çatışmalar Sırasında Kültürel Malların Korunması Rejimi: Tarihsel Gelişimin Analizi", 62. 1954'te yapılacak Lahey Konferansı'nın çıktısı olan "Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme"de, bu belirteç, mavi damalı bir kalkan imgesine (Görsel 1) evrilecekti (bkz. 16. Madde; "Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme", T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Erişim: 07.04.2022, <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263666/silahli-bir-catisma-halinde-kultur-mallarinin-korunmasi-.html>)

Hamidiye Camii'nin yanı sıra, Topkapı Sarayı'ndaki Has Oda/Mukaddes Emanetler Dairesi'nin<sup>22</sup> de ölçüleri alınarak, bunlar için "*masuniyet örtüleri*" hazırlanır. Bu bilgiyi aktaran dönemin Şurayı Devlet azalarından Nazif Sururi, Lahey Konferansı'nın ikincil kararlarından olan bu maddenin Sultan tarafından hemen benimsenmesini göstermelik bularak ekliyordu:

Kuvvevahime, insanları hükmü altına alınca, müptelasını gülünecek, ağlanacak hal ve hareketlere sürükler, en zeki adamları akılsızca işlere teşebbüs ettirir. (...) [Korunma örtülerinden kasıtlı] cidden kayda ve hatırlanmaya değer gülünç bir manzardır.<sup>23</sup>

Lahey Konferansları'nı takiben Payitaht'ı tehdit eden en önemli silahlı çatışma, Birinci Dünya Savaşı olacaktır. Sururi'nin yukarıdaki bahsinden, bu örtülerin,<sup>24</sup> olasılıkla deneme amaçlı olarak ve en az bir kere yapılara giydirilmiş olduğu anlaşılrsa da, savaş sırasında bunların kullanılıp kullanılmadığına dair bir veri bulunmuyor. Yine de Sultan II. Abdülhamid'in, Lahey kararlarıyla korunması öngörülen sivil yapıların yanı sıra, İslam Halifeliği'nin meşruiyetinin simgesi niteliğindeki Mukaddes Emanetler koleksiyonunun muhafaza edildiği yapıyı da düşman tarafından dokunulmayacaklara dahil etmesi, dikkat çekicidir.

Bunun gerekçelerinden biri, Sultan'ın dini duyguları olabilir. II. Abdülhamid'in, Hz. Muhammed'e olan sevgisi ile Mukaddes Emanetlere olan ilgisi sebebiyle, Has Oda'nın hademeliğinden boşalan bir kadroya talip olduğu, yani "*kırklara karış*"tığı; nöbet sırası geldiğinde de hizmet kıyafetleri içinde temizlik görevini ifa ettiği biliniyor.<sup>25</sup> Diğer yandan, II. Abdülhamid'in saltanatının sonlarında had safhasına ulaşan evhamlı kişiliğinin de bu seçimde etkili olması muhtemeldir. Sultan, suikast korkusu sebebiyle Yıldız Sarayı'ndan dışarı çıkmıyordu. İstisnai haller dışında senelik gidiş programı; haftada bir kez Saray'ın hemen önündeki Hamidiye Camii'ndeki Cuma selamlıkları, senede iki kez Beşiktaş Sinan Paşa Camii'ndeki bayram namazları ve yılda bir kez Mukaddes Emanetler Daire'sindeki Hırka-ı Saadet ziyaretinden ibaretti.<sup>26</sup> II. Abdülhamid, Topkapı Sarayı'na önceleri karayoluyla gidiyorken, saltanatının sonlarına doğru artan kuruntuları sebebiyle deniz yolunu tercih edecekti.<sup>27</sup> Topkapı Sarayı'na geldiğinde, dinlenmek için Bağdat Köşkü'nün revakında yaptırdığı -adeta bir hücre halindeki- kapatmaya çekiliyor;<sup>28</sup> Köşk'ün hemen önünde inşa ettirmiş olduğu karakol da<sup>29</sup> şüphesiz burada kendini daha güvende hissetmesini sağlıyordu. İkinci Abdülhamid'in korunma örtülerine konu olan üç yapıdan ikisinin, senelik gidiş programındaki üç yapıdan ikisine denk düşmesi, bu yapıların seçiminde Sultan'ın şahsi güvenlik endişelerinin önemli bir rol oynadığını düşündürür.

1919 yılının Nisan ayı sonlarına ait Bab-ı Ali Hukuk Müşavirliği antetli bir belge,<sup>30</sup> II. Abdülhamid'in dokunulmazlık örtüleri girişiminden on yıl kadar sonra, Hükümet'in "*Geceleri tayyare taarruzlarından korunmak*

<sup>22</sup> İslam'ın Mukaddes Emanetleri, İslam dini ve tarihi için önemli şahıs ve mekanlardan intikal eden eşyalardır. Hz. Muhammed zamanında toplanmaya başlayan bu eşyalar, yüzyıllar içinde kapsamlı bir koleksiyon haline gelir. Yavuz Sultan Selim'in 1517'de Mısır'ı fethiyle, Hicaz'ın hakimiyeti ve Halifelik unvanı ile beraber Mukaddes Emanetler koleksiyonu da Osmanlılara geçer. Koleksiyon İstanbul'a getirildiğinde önce Topkapı Sarayı'ndaki Hazine-i Hümayun'da, ardından da Has Oda'da kurulan Hırka-ı Saadet/Mukaddes Emanetler Dairesi'nde muhafaza edilir. Osmanlı Sultanları tarafından koleksiyonun genişletilmesi sürer ve nihayetinde tüm İslam dünyası için son derece kıymetli bir kutsal nesnelere külliyyatı haline gelir. (M. Şinasi Acar ve Şeyhmus Dirim, *Kutsal Emanetler'in Son Seferleri* (İstanbul: Ofset Yapımevi Yayınları, 2018), 3, 7.)

<sup>23</sup> Nazif Sururi, "Yıldızdan Ordu Köşküne - Tahfifi Teslihat" (Milliyet, 5 Haziran 1933), 2. Ayrıca bkz. Nazif Sururi, *Saray ve Sürgün - Tahta Çıkışından Sürgüne Gidişine Kadar II. Abdülhamid ve Dönemi* (İstanbul: Yay. Haz. E.L. Demir, Kapı Yayınları, 2021), 83-84.

<sup>24</sup> Söz konusu korunma örtülerinin mahiyeti bilinmemekle birlikte, deniz bombardımanlarına karşı hazırlanmış oldukları bahsinden hareketle, adı geçen binaların denize bakan cephelerine asılacak, boyalı birer çadır bezi biçiminde oldukları düşünülebilir. Sultan II. Abdülhamid döneminde çadır bezi üretimi yapan birden çok devlet tesisi olduğu biliniyor (bkz. Abdülkadir Buluş, "Osmanlı Tekstil Sanayii Hereke Fabrikası" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2000), 102'den itibaren.). II. Abdülhamid'in korunma örtülerinin izleri, bu tesislerin o dönemdeki üretim kayıtlarında aranabilir.

<sup>25</sup> Sururi, *Saray ve Sürgün - Tahta Çıkışından Sürgüne Gidişine Kadar II. Abdülhamid ve Dönemi*, 348-9.

<sup>26</sup> Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları* (İstanbul: Alfa Yayınları, 3. Basım, 2017), 456-7.

<sup>27</sup> Hakan Karateke, *Padişahım Çok Yaş! - Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Merasimler* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 225.

<sup>28</sup> Sururi, *Saray ve Sürgün - Tahta Çıkışından Sürgüne Gidişine Kadar II. Abdülhamid ve Dönemi*, 350-351.

<sup>29</sup> Nilay Özlü, "II. Abdülhamid Döneminde Topkapı Sarayı Karakolhaneleri: Bilinenler ve Bilinmeyenler", *V. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri*, Ed. F.M. Emecen, A. Akyıldız vd. (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi-İBB Kültür A.Ş. Yayınları, 2018), 772-773, 782.

<sup>30</sup> R.28 Nisan [1]335[M.28.04.1919] tarih ve 38893 numrolu üst yazıyı içeren dosya (BOA, HR.HMŞ.İŞO.67.32.2.1).

*maksadıyla hastanelerin üstüne konulacak işaretler*" üzerine dış temasları hakkında bilgi sağlıyor. Belgede, savaş sırasında İngiliz ve Fransızlarca geceleri hava saldırılarından korunmak amacıyla hastaneler ve benzeri binaların üzerine konulan "işaretler"e dair Hariciye Nezareti ile Almanya Sefareti arasındaki yazışma trafiği neticesinde, Sefaret tarafından şifahi olarak verilen bilgiyi içeren yazının<sup>31</sup> ekte bulunduğu bildiriliyordu. Ancak devamında, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mütareke ve bu kapsamda verilen güvenceler dolayısıyla, bu uygulamaya artık gerek kalmadığı ifade edilerek, yazının dosyasına kaldırılmasına hükmediliyordu. Buradan anlaşıldığına göre, hastaneler ve benzeri sivil binaların bombalamalardan muaf tutulmaları için işaretlerle belirtilmeleri konusunda Osmanlı yetkililerince nizami bir uygulama başlatılmadan, savaş sona erecekti.

## Savaş sırasında Topkapı Sarayı'ndaki "kıymetli eşyalar"ın korunması

Lahey Konferansları'na konu olan bombardımanlar, denizden gelecek olanlardı. İlerleyen teknoloji ile ortaya çıkacak yeni ve daha yıkıcı bir tehdit ise hava bombardımanlarıydı. Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf kuvvetleri İstanbul'u hedef seçecek; önce kara ve deniz, ardından da hava saldırıları ile başkenti baskı altına almaya çalışacaklardı. Savaşın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'ni çekilmeye zorlamak amacıyla gerçekleştirilen hava akınlarında, askeri tesislerin yanı sıra sivil yerleşimler de hedef alınacaktı. Bu saldırılarda, müzeler<sup>32</sup> ve tarihi eserlerin de zarar görebileceği yolunda endişeler oluşmuştu.<sup>33</sup> Bu nedenle, daha savaşın başında İstanbul'un güvenlik sorunları öngörülerek, müzelerdeki ve Topkapı Sarayı'ndaki önemli eserlerin muhafaza amacıyla Anadolu'ya gönderilmesi düşünülmüştü.

İtilaf Devletleri'nin Çanakkale Boğazı'nı zorlayarak Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmelerini takiben, 1914 yılının son günlerinde, Saray'ın Hazine-i Hümayun "eşyası"nın sandıklara konulup Konya'ya gönderildiği<sup>34</sup> ve İplikçi Camii'nde muhafaza altına alındığı<sup>35</sup> biliniyor. Yine Topkapı Sarayı'nda korunan ve İslam Halifeliği'nin en değerli "hazinesi" olan Mukaddes Emanetler de Hazine eşyasını takiben Konya'ya gönderilecekti.<sup>36</sup>

1915'in mart ayı ortalarında, gerektiğinde Sultan Reşad ve hanedanın da Anadolu'ya<sup>37</sup> taşınması için maiyetleri ve eşyaları hazırlanmış olup, nakilleri için Haydarpaşa'da bir tren hazır tutulmaktaydı. Ardından Hükümet erkanının da onları takip etmesi planlanıyordu. Ancak Çanakkale Zaferi sayesinde "Nakl-i Hümayun" a gerek kalmayacaktı.<sup>38</sup>

31 Bu belge, el yazısı ile Fransızca olarak kaleme alınmış iki sayfalık bir metindir (bkz. BOA, HR.HMŞ.iŞO.67.32.1.1-2).

32 Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'da mevcut olan müzeler; Topkapı Sarayı'nın I. Avlusu'nda, 1891'den beridir kadim Çinili Köşk'ün karşısındaki yeni binasında faaliyet gösteren Müze-i Hümayun (Engin Cezar, *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi* (İstanbul: Erol Kerim Aksoy Vakfı, 1995), 260-261.); 1914 yılında "Evkaf-ı İslamiyye Müzesi" adıyla Süleymaniye Külliyesi İmaretinde açılmış bulunan Türk ve İslam Eserleri Müzesi ("İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü", T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Erişim:26.12.2021, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-281378/istanbul-turk-ve-islam-eserleri-muze-mudurlugu.html>); ve kendi binası inşa edilene kadar müstakbel müzeye konulacak eşyaların -yine Topkapı Sarayı'nın I. Avlusu'ndaki- Aya İrini'de muhafaza edildiği Askeri Müze Deposu (İbrahim Hakkı Konyalı, *Türk Askeri Müzesi: Bütün Tarihi İle* (İstanbul: Ülkü Matbaası, 1964), 9.) idi. Topkapı Sarayı ise Hazine Dairesi, Çini Hazinesi ve Köşkler'in haftanın belli günlerinde yerli ve yabancı ziyaretçilere açıldığı kısmi bir müze durumundaydı (Özlü, "From Imperial Palace to Museum: The Topkapı Palace During the Long Nineteenth Century", 428-430.). Kısacası, o dönemin İstanbul müzelerinden söz edildiğinde, konum olarak Topkapı Sarayı ve yakın çevresi anlaşılıyor.

33 Mustafa Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin İstanbul'a Yönelik Hava Taarruzları", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: I, Sayı: 2 (2014): 98, 100-101.

34 Ali Fuat Türk geldi, *Görüp İşittiklerim* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 6. Baskı, 2021), 140; Tahsin Öz, *Hayatım* (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi, 1991), 36; Abdülmecid Şentürk, *Medine'nin Son Emanetleri - Fahreddin Paşa'nın Yağmadan Kurtardığı Teberrükat Eşyası "Kutsal Emanetler ve Fahreddin Paşa Kitabı"* (İstanbul: Topkapı Sarayı'nın Sevenler Derneği Yayını, 2020), 246, 249.

35 Hüseyin Karaduman, *Ulus-Devlet Bağlamında Belgelerle Ankara Etnografya Müzesi'nin Kuruluşu ve Milli Müze* (Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2016), 57.

36 İzzet Ziya (İzzet Ziya, *Saraydan Hatıralar* (İstanbul: Yay. Haz. A. Birinci ve Y. Yiğit, Kopernik Kitap, 2018), 117-119; Süleyman Kani İrtem, *Meşrutiyetten Mütarekeye Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Yılları (1909-1918)* (İstanbul: Yay. Haz. O.S. Kocahanoğlu, Temel Yayınları, 2004), 619; Şentürk, *Medine'nin Son Emanetleri - Fahreddin Paşa'nın Yağmadan Kurtardığı Teberrükat Eşyası "Kutsal Emanetler ve Fahreddin Paşa Kitabı"*, 249.

37 İzzet Ziya, Sultan'ın nakledilmesi planlanan yeri Konya olarak bildirirken (İzzet Ziya, *Saraydan Hatıralar*, 117-119.), Sakaoğlu, bunun Eskişehir olduğunu söylüyor (Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, 480.). Dönemin Üsküdar Mutasarrıfı İrtem'in bildirdiğine göre, düşman donanması Çanakkale Boğazı'nı geçecek olursa, Sultan ilk aşamada Eskişehir'e nakledilecek; oradan Bursa veya Konya'ya gidilmesi değerlendirilecekti (İrtem, *Meşrutiyetten Mütarekeye Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Yılları (1909-1918)*, 616-617.).

38 İrtem, *Meşrutiyetten Mütarekeye Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Yılları (1909-1918)*, 615-617, 620-621.



## Topkapı Sarayı'nın korunması için uluslararası girişimler

Birinci Dünya Savaşı yıllarında, geceleri şehrin çeşitli yerlerini bombalayan düşman uçaklarından korunmak amacıyla, önemli yapıların olabildiğince karanlık tutulduğu biliniyor. Bombardıman uçaklarına hedef oluşturulmaması için, Sultan V. Mehmed Reşad'ın yaşadığı Dolmabahçe Sarayı'nda mum yakılmasından bile imtina ediliyor; "(...) ışısız kalan sarayın Harem ve Hünkar daireleri rıhtım boyunca simsiyah halini alıyordu".<sup>39</sup> Benzer biçimde, Sarayburnu eteklerindeki Ahırkapı Feneri de 1916'nın haziran ayından itibaren sönük tutulacaktı.<sup>40</sup> (bkz. Görsel 2)

İtilaf kuvvetlerinin Osmanlı'yı teslim olmaya zorladığı 1918'de, İstanbul'a yönelik hava bombardımanları artacaktı. Temmuz ayı başlarındaki bir gece saldırısında, Gülhane Parkı'ndaki Tayyare Topçu Takımı barakasına da bir bomba düşmüştü; bir asker yaralanmıştı.<sup>41</sup> Sultan Reşad'ın vefatının ardından tahta geçen Vahidettin'in 31 Ağustos'ta yapılan Kılıç Alayı'nda, alay erkanı halen Eyüp'teki Hazreti Halid Türbesi'ndeyken, Boğaz'dan düşman tayyare filolarının geçtiği haberi gelir. Yeni Sultan'ın da öngördüğü üzere, "medeni" düşmanlar böylesi önemli bir dini törene taarruzda bulunmayacak; ancak takip eden günlerde şehrin çeşitli semtleri bombalanmaya devam edecekti.<sup>42</sup>

Gülhane'ye düşen bombalar, şüphesiz şehrin kalanına nazaran daha büyük bir sorun arz ediyordu. Hanedan'ın on dokuzuncu yüzyılın ortalarında Topkapı Sarayı'nı terkinin ardından, aralarında Gülhane'nin de bulunduğu eski Hasbahçeler, çeşitli kamusal işlevler -özellikle de askeriye'nin ihtiyaçları- için elverişli bir alan olarak görülmüştü. Bu doğrultuda mevcut bazı yapılar dönüştürülürken, "sarayın konumu ve tarihsel kimliği ile bağdaşmayan" yenileri de eklenmişti.<sup>43</sup> Sakaoğlu, terki takiben, Saray'ın sahil kesimindeki Sepetçiler Kasrı'nın askeri ecza deposu, Yalı Köşkü'nün ise fişek fabrikası olarak kullanıldığını aktarıyor.<sup>44</sup> Gülhane'deki Askeri Depolar<sup>45</sup> ve bunların çevresinde zamanla -özellikle Balkan Savaşları sırasında- sayıları artan barakalara da kışla, askeri okul, talimgâh, öğrenci yurdu, fişek deposu, cephanelik, ambar gibi işlevler yüklenmişti. 1914 tarihli Alman Mavileri'nde, Askeri Depolar'dan kuzey uçtaki ilk yapı "ecza-yı tıbbiye deposu", yanındaki "cebehanelik", diğer ikisi ise "cebehane deposu" olarak tanımlanıyordu.<sup>46</sup>

Topkapı Sarayı'nın Marmara cephesinin eteklerinde yer alan askeri yerleşkenin, İstanbul Boğazı'nın savunmasındaki stratejik yeri dolayısıyla zamanla genişlediği anlaşılıyor. Ancak savaş tehdidiyle birlikte bu yerleşke, konumu ve işlevi sebebiyle, Saray kompleksi açısından ciddi bir tehlike kaynağı haline gelecekti. Nitekim İkinci Meşrutiyet döneminde Topkapı Sarayı'nın tarihi, sanatsal ve milli bir varlık olarak korunması gerektiği fikrinin yerleşmesine öncülük edenlerden Abdurrahman Şeref Bey de bu soruna dikkat çekiyordu:

<sup>39</sup> İrtem, *Meşrutiyetten Mütarekeye Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Yılları (1909-1918)*, 119.

<sup>40</sup> Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin İstanbul'a Yönelik Hava Taarruzları", 111.

<sup>41</sup> Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin İstanbul'a Yönelik Hava Taarruzları", 100-101; Emin Kurt ve Mesut Güvenbaş, *Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'a Yapılan Hava Saldırıları* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 163.

<sup>42</sup> Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, 489.

<sup>43</sup> Necdet Sakaoğlu, *Tarihi Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı* (İstanbul: Denizbank Yayınları, 2002), 26.

<sup>44</sup> Sakaoğlu, *Tarihi Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, 26.

<sup>45</sup> Çiftçi, yan yana dizilmiş dikdörtgen planlı dört yapıdan oluşan bu kompleksin Sultan Abdülaziz devrinde, Rumeli Demiryolu'nun yapılması sırasında depo amaçlı olarak inşa edildiğini; ardından askeri malzeme ve mühimmat muhafazası için kullanıldığını bildiriyor (Aynur Çiftçi, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar (Cilt-I)" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2004), 298). Özlü ise depo binalarının ilk ikisinin 1871'lerde inşa edilmiş olduğunu; diğer ikisinin ise bunlardan birkaç yıl sonra, Abdülaziz'in saltanatının sonlarında yapıldığını, söz konusu talimatı içeren bir arşiv belgesine atıf yaparak ileri sürüyor. Ayrıca binalarda mevcut armalardan hareketle, bunların olasılıkla II. Abdülhamid devrinde kapsamlı onarımlar gördüklerini ve bu sırada askeri işlevlere uyarlandıklarını bildiriyor (Özlü, "From Imperial Palace to Museum: The Topkapı Palace During the Long Nineteenth Century", 2018), 162-163.).

<sup>46</sup> Bkz. "Eminönü - Topkapı Sarayı ve civarı haritasıdır. Pafta no: J 7/4 [G 7/4]", İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kütüphanesi, Erişim: 22.03.2022, <http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?aTumu=>; İrfan Dağdelen, *Alman Mavileri - 1913-1914 I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları - Cilt II* (İstanbul: İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, 2006), G6-G7.



Gülhane Meydanı (...) ortasında devr[-i] hakan[-i] sabıkda inşa olunan iki büyük fişenk deposu<sup>47</sup> letafet[-i] manzarasını bozduktan ma'ada hafazanallah İstanbul için ve hassaten milyonlarla kıymetli eşyayı havi olan Hazine-i Hümayun için muhatara-ı da'imedir. Ma'ruz olması 'itibariyle hal[-i] harbdeki mahzuru da yine başka.<sup>48</sup>

Olasılıkla Abdurrahman Şeref Bey'in bu saptamasıyla ilişkili olarak, aynı günlerde, Topkapı Sarayı Hazine-i Hümayun Kethüdalığı -yani dönemin Saray Müdüriyeti- tarafından söz konusu askeri yerleşkeye dair benzer endişelerin gündeme getirildiği, Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki bir belgeden<sup>49</sup> tespit edilebiliyor. Hazine-i Hassa Umum Müdürlüğü'nden gelen yazıda, anlaşıldığına göre Saray Müdüriyeti'nin bu meseleye dair önceki bir sorusuna cevaben, söz konusu "cebhanelikler" in "derunlarında fişenklerden gayrı birşey olmadığı", bunların da bir tehlike oluşturmadığı şeklinde cevap veriliyordu.

İstanbul üzerindeki hava saldırılarının sonucusu ve en şiddetlisi, 18 Ekim 1918 Cuma günü gerçekleşecek; İstanbul'un merkezi yerleşim yerlerinin hemen tümü<sup>50</sup> düşman uçaklarınca bombalanacaktı. Bu saldırının doğrudan Saray kompleksini ve müzeleri etkilediğine dair bir kayda rastlanmasa da bu yöndeki kaygılarla Maarif Vekaleti harekete geçecekti. Vekalet tarafından 22 Ekim'de hazırlanan tezkere, Hükümetçe 27 Ekim'de görüşülür ve,

Müzeler ve Topkapı Saray[-i] Hümayunu gibi asar[-i] tarihiyye ve nefisiyye ile mukavvi bulunan emakin ve müesseselerin düşmanlar tarafından hedef ittihaz olunmaması için ba'zı muharib memleketler tarafından dahi yapıldığı üzere bitaraf bir hükümet vesetetiyle düşmanlarımız nezdinde teşebbüsatda bulunulması lüzumu (...)

doğrultusunda konu Hariciye Nezareti'ne havale edilir<sup>51</sup> Metinde, kadim Saltanat ve Hilafet merkezi ve ecdat yadigarı Topkapı Sarayı'nın yanı sıra, Avrupa'ya yönelik kültürel temsilde önemli bir yer tutan müzelerin de bölgedeki varlığına değiniliyordu. Bu değinmenin, geleneksel tanımlardan farklı olarak, söz konusu kurumların tarihi ve sanatsal değerleri öne çıkarılarak yapılmış olması, bu ifadelerin -olasılıkla Maarif'in koruma bilincine sahip fertlerince kaleme alınmış bulunan- kaynak tezkereden alıntılandığını düşündürür. Öte yandan, civardaki hava saldırılarında esas hedefin Saray kompleksinin bitişiğindeki askeri yerleşke olduğu açık olmakla birlikte,<sup>52</sup> tezkerede bu durumun göz ardı edilerek, Topkapı Sarayı ve yakın çevresindeki kültür kurumlarının doğrudan hedef alındığı izlenimi verilmesi dikkat çekicidir. Nitekim 1907 tarihli Lahey Beyannamesi'nde; hastaneler, din, sanat, bilim gibi işlevleri olan yapılar ve tarihi anıtların işaretlenerek belirtilmeleri durumunda kuşatma ve bombardımanlardan muaf tutulacağı bildirilirken, bunların askeri

<sup>47</sup> Abdurrahman Şeref Bey'in makalesini kaleme aldığı tarihte tahtta Sultan V. Mehmed Reşad bulunduğundan, buradaki "sabık sultan" ifadesi, II. Abdülhamid'e işaret eder. Yukarıda değinildiği üzere, literatürde bu depoların tümünün Sultan Abdülaziz devrine ait olduğu kabul görülür. Abdurrahman Şeref Bey'in buradaki bahsi sehven dile getirilmiş olabileceği gibi depoların ikisinin -yapım talimatı Abdülaziz döneminde verilmiş olsa da- Sultan II. Abdülhamid devrinde inşa edilmiş olma ihtimali de değerlendirilebilir.

<sup>48</sup> Abdurrahman Şeref, "Topkapı Sarayı Hümayunu", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, 1/5 (1 Kanunuevvel 1326), 291.

<sup>49</sup> Bkz. Hazine-i Hassa Umum Müdürlüğü'nün H.23 Rebiülahir 328/R.20 Nisan 326[M.4 Mayıs 1910] tarih, 22 sayı ve "Topkapı Sarayı'nın Gülhane cihetindeki cebhaneliklerin mahfuz olup bir tehlike bulunmadığı" konulu yazısı (TSMA.E.1327.0138.11).

<sup>50</sup> Bunlar arasında "Beyazıt, Üsküdar, Eminönü başta olmak üzere Galata, Unkapanı, Fatih, Samatya, Karaköy, Aksaray, Şehremini, Karagömrük, Fener, Kumkapı, Kasımpaşa, Eyüp, Hasköy, Pangaltı, Arnavutköy, Beyoğlu" semtleri sayılıyor (Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin İstanbul'a Yönelik Hava Taarruzları", 100.). Bunların hemen hepsi, aynı zamanda Topkapı Sarayı'nı çevreleyen semtlerdi.

<sup>51</sup> Meclis-i Vükela'nın, Maarif Nezareti'nin R.22 Teşrinievvel 1334[M.22 Ekim 1918] tarih ve 1272 hususi numrolu tezkiresini ilgi tutan H.20 Muharrem 1337/R.27 Teşrinievvel 1334[M.27 Ekim 1918] tarih ve 427 sayılı müzakeratına mahsus "Topkapı Sarayı ve asar-ı tarihiyye ve nefiseyi ihtiva eden mahallere düşmanın hava taarruzunda bulunmaması için tarafsız hükümetler vasıtasıyla düşman memleketler nezdinde teşebbüslerde bulunulması" konulu zabıtnamesi (MV.212.230.1.2).

<sup>52</sup> Zira, sözgelimi Gülhane'nin bombalandığı 9 Temmuz günü İstanbul'da bombalanan diğer yerler; Haydarpaşa İstasyonu civarı, Selimiye Kışlası, Zeytinburnu Silah Fabrikası, Davutpaşa Kışlası ve Haliç idi (Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin İstanbul'a Yönelik Hava Taarruzları", 101.). Dolayısıyla, Gülhane de dahil olmak üzere sayılanların hemen hepsi, askeri yerleşke ve/veya uçaksavarların bulunduğu bilinen yerlerdir. (Bkz. "Topkapı Sarayı'nın Korunması İçin "Komisyon Raporu""nun dokuzuncu maddesi)



amaçla kullanılmaması ön koşulu bulunuyordu.<sup>53</sup> Dolayısıyla Topkapı Sarayı binaları ile Müze-i Hümayun'un, kadim Hasbahçeler'de konumlandırılan askeri yerleşke nedeniyle bu koşulu sağlayamadığı açıkça ortadaydı. Selçuk, dönemin hava saldırılarına ilişkin değerlendirmelerinde, düşman uçaklarının özellikle askeri kurum ve binaların yoğunlaştığı bölgeleri hedef aldığını; ancak aralarında Sarayburnu'nun da bulunduğu bu bölgelerin aynı zamanda yerleşim alanları olduğunu bildiriyor.<sup>54</sup> Bu bağlamda, askeri hedeflere yönelik bombardımanların, bölgedeki sivillere zarar verdiği gibi yakınlardaki tarihi ve kültürel alanları da tehdit etmesi kaçınılmazdı.

Abi'nin bildirdiğine göre savaşın ilk yıllarında Müttefikler, Almanların Batı cephesindeki yıkıcı faaliyetlerine tepki olarak uygarlığı tarihi varlıkların korunmasıyla ilişkilendiren bir söylem geliştirmiş; bu da evrensel koruma kültürünün oluşumuna zemin hazırlamıştı. Bu doğrultuda, işgal ettikleri topraklardaki tarihi ve sanat eserlerinin korunması, araştırılması, dolaşımı ve ticaretine ilişkin, kaynak ülkelerin lehine görünen düzenlemeler oluşturmuşlardı.<sup>55</sup> Maarif Vekaleti'nin, müzeler ile tarih ve sanat varlıklarının savaşın yıkıcılığından muaf tutulmasına yönelik uluslararası girişim çağrısının söz konusu yaklaşımlardan güç almış olması olası görünmekle birlikte, bunun resmi düzeyde nasıl karşılık bulduğuna dair bir bilgiye ulaşılamadı. Bununla birlikte, 18 Ekim'deki saldırıyı takip eden günlerde, Dersaadet'te ikamet eden Amerikan, İngiliz ve Fransız tebaalarından bazı ileri gelenlerin, "*İstanbul'a vaki olan düşman tayyareleri hücumlarına dair (...)* *Bahr-i Sefid'deki İtilaf Kumandanlığı'na hitaben*" yazdıkları bir mektupta,<sup>56</sup> İstanbul'daki hava saldırılarında sivil halkın hedef alınmaması için "*insanlık adına içtenlikle yalvarıyor*" olmaları, konunun insani boyutuna örneklik eder.

### Topkapı Sarayı'nın Korunması için "Komisyon Raporu"

Devlet Arşivleri'ndeki bir dizi belge,<sup>57</sup> Sadaret'in talebine binaen 1918 yılının ekim ayının son günlerinde "*Düşman sefa'in[-i] hava'iyyesi ile buradaki toplardan atılan mermilere karşı Topkapı Sarayı ile Hazine-i Hümayun'un muhafazası hakkında*" tespit ve değerlendirmelerde bulunmak üzere özel bir komisyonun oluşturulduğunu gösteriyor. "*Eslîha Müfettiş[-i] Umumîliği*"nce oluşturulan Komisyon'un yerinde yaptığı incelemeler neticesinde hazırlanan tavsiye raporu (bkz. Ek 2), Harbiye Nezareti'nin cevap yazısının<sup>58</sup> ekinde Sadaret'e sunuluyordu.

Konunun evveliyatına bakıldığında, bu Komisyon'un doğrudan Saray İdaresi'nden gelen başvurular üzerine işe konulduğu anlaşılıyor. Hazine-i Hassa Umum Müdürlüğü'nün eylül ayı başlarındaki bir yazısına<sup>59</sup> göre, Topkapı Sarayı'nın Gülhane tarafındaki cephanelikler, "*kıymet[-i] tarihiyye ve nefaset[-i] mimariyyeyi ha'iz olan*" Saray kompleksi için, süregiden savaşla birlikte gittikçe büyüyen bir sorun kaynağı haline gelmişti. Savaş hali sebebiyle cephaneliklerde -zorunlu olarak- fişek dışında mühimmat da depolanıyor; bu binaların, Saray'ın en kıymetli eşyasının bulunduğu Hazine Dairesi'nin -yani kadim Fatih Köşkü'nün- hemen alt hizasında bulunmasının (Görsel 2) yanı sıra, mühimmatın nakliye güzergâhı da buradan geçiyor;

<sup>53</sup> "Kara Savaşı Kanunları ve Geleneklerine İlişkin Sözleşme" Madde 27 ve "Savaş Zamanında Deniz Kuvvetleri Tarafından Bombardıman Yapılmasına İlişkin Sözleşme" Madde 5, ("Laws of War : Bombardment by Naval Forces in Time of War (Hague IX); October 18, 1907", Erişim: 09.06.2025., [https://avalon.law.yale.edu/20th\\_century/hague09.asp](https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague09.asp))

<sup>54</sup> Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin İstanbul'a Yönelik Hava Taarruzları", 100.

<sup>55</sup> Ceren Abi, "If it is not too paradoxical": Archaeology in Istanbul Under Occupation as a Window into Understanding the Creation of a Post-War Cultural Heritage Regime" *New Perspectives on Turkey*, No: 71 (2024), 65.

<sup>56</sup> 26 Teşrinievvel [1]918 tarihli ve "*İstanbul'a vaki olan düşman tayyareleri hücumlarına dair Dersaadet'te mukim Amerika, İngiltere ve Fransa tebeasından bazı zevatın Bahr-i Sefid'deki İtilaf Kumandanlığı'na hitaben yazılan mektubun mezkûr kumandanlığa gönderilmek üzere asıl nüshasının takdimi*" konulu dosya (HR.SYS.2460.41)

<sup>57</sup> R.28 Teşrinievvel1334[M.28 Ekim 1918] tarihli ve "*Topkapı Sarayı ile cephaneliklerin tayyare taarruzundan korunması*" içerikli dosya (BEO.4540.340471 (HH: İD/93-19))

<sup>58</sup> Aynı dosyadaki Harbiye Dairesi'nin [R.]28 Teşrinievvel [1]334 tarih ve 9890 sayılı üst yazısı (BEO.4540.340471.31)

<sup>59</sup> Hazine-i Hassa-ı Şahane Müdüriyet-i Umumiyesi'nin H.27 Zilkade 337/R.3 Eylül 334[M. 3 Eylül 1918] tarih ve 7 sayılı yazısı (BEO.4532.339872.2)

düşman uçaklarının bölgedeki bombardımanları ise tehlikeyi katlıyordu. Bu endişelerle daha Temmuz ayı sonunda bir tezkere sunulmuş iken,<sup>60</sup> aynı günlerde Saray Müdüriyeti'nden gelen bir yazıya<sup>61</sup> göre, bu kez hava saldırılarına karşılık verildiği sırada<sup>62</sup> düşen bir mermi,<sup>63</sup> "*Hazine-i Hümayunun üçüncü hanesine sakıf ve tavanı delerek*" düşmüş; neyse ki patlamadığından, hasar büyümemişti. Süregiden hava saldırıları da göz önünde bulundurularak, ileride telafi edilemeyecek ölçüde zarar oluşmadan "*Saray-ı Hümayunun te'min[-i] muhafazası zımında iktizayı halin bir an evvel ifası*" gereğinin altı çiziliyor; bunun için de başta Hazine Dairesi olmak üzere Saray kompleksinin "*umur[-i] muhafazasının mütevakıf olduğu hususat bir hey'et marife-tiyle tedrik itdirilerek tebeyyün idecek hale göre tedabir[-i] tahaffuziyye ittihaz olunması*" hususu Sadaret'e arz olunuyordu. Konu Sadaretçe iki gün içinde, 5 Eylül'de Harbiye Nezareti'ne havale edilecek;<sup>64</sup> ancak anlaşıldığına göre, talep edilen yerinde incelemenin yapılarak hazırlanan raporun gönderilmesi yaklaşık iki ayı bulacaktı.



**Görsel 2.** Fatih Köşkü/Hazine Dairesi'nin eyvan bölümünden, eski Askeri Depolar'ın kuzey uçtaki ikisinin görünümü (kırmızı oklarla işaret edilmiştir). İleride Ahırkapı Feneri görülüyor (sarı okla işaret edilmiştir).

Kaynak: Emel Akay; Nisan 2025

<sup>60</sup> Bu tezkere, yukarıda söz edildiği üzere, aynı ayın başlarındaki bir gece saldırısında Gülhane Parkı'ndaki Tayyare Topçu Takımı barakasına düşerek bir askerin yaralanmasına sebep olan bombanın yarattığı kaygılarla hazırlanmış olmalıydı.

<sup>61</sup> Bu yazının müsveddesi Topkapı Sarayı Arşivi'nde tespit edilmiştir (bkz. H.20 Şevval 336/R.29 Temmuz 334[M.29 Temmuz 1918] tarih, 27 numro ve "*Düşman uçakları tarafından ara sıra hava saldırıları olduğundan Topkapı Sarayı'nın Gülhane tarafındaki cephaneliğin tehlikeli bir durum arz ederek burada olabilecek bir patlamadan saraydaki değerli tarihi eşyaların zarar görebileceğinden sarayın güvenliğinin bir heyet tarafından sağlanması*" konulu yazı müsveddesi (T SMA.E.1297.14.1.1).

<sup>62</sup> Kurt ve Güvenbaş'ın tespitlerine göre, İstanbul'a taarruz edecek düşman uçaklarına uçaksavarlarla karşılık verilmesi hakkındaki en erken bahis, 1915 yılının şubat ayı sonlarına ait bir emirnameye yer alıyordu. 1915'in aralık ayı ortalarına ait başka bir emirname ve 1916'nın ilk yarısında yayınlanan bir talimatnamede, şehrin çeşitli noktalarına uçaksavarlar yerleştirileceğinden söz ediliyorsa da (Kurt ve Güvenbaş, *Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'a yapılan Hava Saldırıları*, 65-74, 130-131; Anonim, *Birinci Dünya Harbi, IXncü Cilt: Türk Hava Harekatı* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1969), 88-89.), tüm bu belgelerin uçaksavar noktalarıyla ilgili maddelerinin büyük ölçüde ilk emirnameyi tekrarladıkları anlaşılıyor. Bu makaledeki değerlendirmeler için, sadeleştirilmiş metnine ulaşma imkânı bulunan Başkomutanlık Vekaleti'nin 24 Nisan 1916 tarihli Tamimname'si (Anonim, *Birinci Dünya Harbi, IXncü Cilt: Türk Hava Harekatı*), 88-89.) esas alınmıştır.

<sup>63</sup> Saray Müdüriyeti'nin 29 Temmuz tarihli yazısında sözü edilen bu mermi, 27/28 Temmuz gecesi İstanbul'daki çeşitli sanayi ve askeri binaların yanı sıra Galata Köprüsü'nü de bombaladığı bilinen iki düşman uçağına (Selçuk, "*Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin İstanbul'a Yönelik Hava Taarruzları*", 100-101.) karşılık veren civardaki uçaksavardan birinden düşmüş olmalıdır. Bu saldırıya karşı ateş açtığı kaydedilenler arasında, Topkapı Sarayı'na yakın konumlardan Okmeydanı Topçu Takımı'nın da bulunması (Kurt ve Güvenbaş, *Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'a yapılan Hava Saldırıları*, 179-181.), söz konusu serseri merminin bu yönden gelmiş olabileceğini düşündürür. (Ayrıca bkz. "*Komisyon Raporu*"nun dokuzuncu maddesi)

<sup>64</sup> Aynı dosyadaki Da'ire-i Sadaret Umur[-i] İdariyye Kalemi'nin H.29 Zilkade 336/R.5 Eylül 1334[M.5 Eylül 1918] tarihli yazısı (BEO.4532.339872.1.1). Bu yazının "*1 Ağustos 334[M. 1 Ağustos 1918] tarihli ve 578 numarolu tezkireye zeyil*" olarak kaleme alındığının belirtiliyor olması, Hazine-i Hassa Umum Müdürlüğü'nce Temmuz ayı sonlarında sunulan ilk tezkerenin üst yazısına işaret ediyor ve onun da henüz cevaplanmadığını gösteriyor olmalıdır.

Komisyon Raporu'nda, İstanbul semalarında süregiden hava bombardımanlarından korunması amacıyla Topkapı Sarayı'nda alınması gerekli görülen önlemler dokuz madde halinde sıralanıyordu. Önerilerin, Saray'ın yakın çevresinden başlanarak kompleksin çevresindeki binalarda, ardından da Enderun ve Harem'deki binalar ve eşyaların korunması için alınacak önlemlere doğru özelleşerek gittiği görülüyor.<sup>65</sup> Söz konusu önlem önerilerinin maddeler halinde incelenmesi, dönemin koruma önceliklerinin anlaşılabilmesi bakımından önemlidir.

1. Topkapı civarında bulunan projektör ile Gülhane'deki mühimmat anbarları ve barakaları tayyarelerin taarruzu için bir sebep teşkil ittiğinden bunların civar[-ı] mezkureden uzaklaştırılması muktezidir.
2. Tayyare topları için inşa idilmekte olan mühimmat anbarı tahta olarak yapılmalıdır.<sup>66</sup>

Raporun ilk iki maddesi, Saray kompleksinin Marmara Denizi'ne bakan eteklerinde yer alan Gülhane Meydanı'ndaki askeri yerleşkede alınması gereken önlemler üzerinedir. Birinci maddedeki, askeri yerleşkenin Saray bölgesindeki uçak saldırıları için sebep oluşturduğu yönündeki tespit, aslında sorunun çözümünü en baştan sunuyordu. Saray kompleksini çevreleyen Sur-u Sultani dahilindeki askeri yapılar ve zamanla bunların etrafında gelişen ekler, doğaları gereği, Saray'ın bir "*tarih ve sanat eseri*" olarak uluslararası askeri dokunulmazlığını şüphesiz zedeliyordu. Düşman bombardımanlarında bu depoların isabet alınmaları durumunda, içerdikleri mühimmat nedeniyle saldırının kuvveti katlanacak; bu esnada hemen yakındaki Saray yapıları ve eşyalarına gelecek bir zarar ise saldırının maddi ve manevi tahribatını olağanüstü ölçüde artıracaktı.<sup>67</sup> Dolayısıyla Komisyon'un raporunda, bu yapıların Saray çevresinden uzaklaştırılmasının öneriler arasında ilk sırayı alması, kompleksin korunması açısından oldukça isabetliydi.

Birinci maddedeki "*projektör*" bahsiyle işaret edilen, İstanbul'da hava saldırılarına karşı alınacak önlemler ve şehrin savunulmasına yönelik olarak Başkomutanlık Vekaleti'nce hazırlanan 24 Nisan 1916 tarihli Tamimname'nin<sup>68</sup> on ikinci maddesinde sözü edilen "*ışıldak*"lardan olmalıdır. Buna göre, geceleri saldırıda bulunacak düşman uçaklarının uçaksavarlar tarafından görülebilmesi için Birinci Ordu tarafından şehrin çeşitli noktalarına yedi adet ışıldak yerleştirilecek; bunlardan -Topkapı Sarayı'na nispeten yakın olan- ikisi de Tophane'ye konulacaktı. Komisyon raporunda "*Topkapı civarında*" olarak anılan ışık kaynakları, savaşın ilerlemesiyle artan hava saldırılarına bağlı olarak bu ışıldakların sayısının çoğaltılmış ve Sarayburnu civarına başkalarının da yerleştirilmiş olabileceğini düşündürür.<sup>69</sup>

İkinci maddeden anlaşıldığına göre, raporun kaleme alındığı günlerde Saray civarında -muhtemelen Gülhane veya Cebehane Meydanları dolaylarında- uçak toplarının muhafazası için bir depo binası inşa ediliyordu. Başkomutanlık Vekaleti Tamimnamesi'nin on birinci maddesinde, İstanbul'da düşman uçaklarına karşı savunma amacıyla uçaksavar yerleştirilecek konumlar arasında, Sarayburnu da sayılıyordu.<sup>70</sup> Dolayısıyla raporda sözü edilen depo binası, iki yılı aşkın süredir burada bulunduğu anlaşılan uçaksavar noktasıyla ilişkili olmalıdır. Yukarıda sözü edildiği üzere temmuz ayı başlarında Gülhane'ye düşen bir bombanın,

<sup>65</sup> Raporda sözü geçen tüm bina ve mahaller, Ek 1'deki plan üzerinde gösterilmiştir.

<sup>66</sup> BEO.4540.340471.2.1 (bkz. Ek 2)

<sup>67</sup> Tarihte bunun en dikkat çekici örneklerinden biri, Osmanlı hakimiyeti döneminde cephanelik olarak kullanılan Atina Akropolü'ndeki kadim yapıların maruz kaldığı tahribattır. Akropolis'in anıtları on yedinci yüzyıl ortalarına kadar büyük ölçüde korunmuş iken, 1645'te düşen bir yıldırım, kentin anıtsal giriş kapısı olan Propylaia'da depolanan barutun patlamasına yol açarak yapının ağır biçimde hasar görmesine sebep olacaktı. Dahası, 1687'deki Venedik saldırısı sırasında, bu kez Parthenon Tapınağı'nda depolanan barutun patlaması sonucunda yapının büyük bölümü havaya uçarak, pek çok mimari elemanı Akropol etrafına yığınlar halinde dağılacaktı. ("Museum History", Erişim: 24.08.2025, <https://www.theacropolismuseum.gr/en/museum-history>)

<sup>68</sup> Anonim, *Birinci Dünya Harbi, IXncu Cilt: Türk Hava Harekatı*, 88-89.

<sup>69</sup> Nitekim 1917'in Eylül ayı ortalarında, İstanbul'daki artan hava taarruzlarına karşı alınacak önlemlerden sorumlu olmak üzere "*Tayyare Topçu ve İstanbul Muhaberat-ı Havaiyye Komutanlığı*"nın kurulduğu; bu kapsamda Almanya'dan gönderilen yeni teçhizatla uçaksavar savunmasının yeniden yapılandırılarak güçlendirildiği ve yeni uçaksavar birliklerinin oluşturulduğu biliniyor (Kurt ve Güvenbaş, *Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'a Yapılan Hava Saldırıları*, 130-131.).

<sup>70</sup> Anonim, *Birinci Dünya Harbi, IXncu Cilt: Türk Hava Harekatı*, 88-89.



buradaki Tayyare Topçu Takımı'nın barakasına isabet etmiş olması,<sup>71</sup> söz konusu deponun bu kazayla bağlantılı olarak inşa ediliyor olabileceğini düşündürür. Komisyonca deponun "*tahta olarak*" inşa edilmesinin önerilmesi, buradaki -kazayla veya saldırı sebebiyle- olası bir patlama durumunda, kâgir yapı parçalarının çevreye saçılmasıyla<sup>72</sup> Saray kompleksine zarar gelmesinin önlenmesi amacını taşıyor olabilir. Olası bir diğer gerekçe de halihazırda bu bölgede yer alan askeri yapıların kaldırılması öneriliyorken, yapılması önceden kararlaştırılmış bulunan bu deponun geçici nitelikte, icabında kısa sürede söküp kaldırılacak türden olmasının istenmesidir.

3. Dördüncü hanede bulunan ve kıymetli eşyayı muhtevi olan sandıklar bir, iki, ve üçüncü hanelerin mahzenlerine nakl idilmeleridir ki bombadan masun kalabilsünler.<sup>73</sup>

Raporun üçüncü maddesinde, bina adı verilmemiş olmakla birlikte bahsin içeriğinden, Hazine Dairesi/kadim Fatih Köşkü'nde alınacak önlemlerden söz edildiği anlaşılıyor. Buradaki "*dördüncü hane*" ifadesiyle, köşkün Dördüncü Salonu'na; yani "*L*" planlı yapının Boğaz'a bakan kısa kenarında, eyvan kısmına bitişik olan mekâna işaret edildiği anlaşılıyor (bkz. Ek 3'deki plan).<sup>74</sup> Köşkün Boğaz'a doğru uzanan İkinci ve Üçüncü Salonları ile köşedeki Eyvan kısmının altındaki bodrum katı mekanlarına, İkinci ve Üçüncü Salonlardaki dar birer merdiven aracılığıyla ulaşılır. Fatih Köşkü'nün diğer iki odasının aksine, söz konusu dördüncü hanede -yani Hazine Dairesi'nin Dördüncü Salonu'nun altında- bir bodrum mekânı bulunmadığı gibi yapının bodrum katına bir erişim yolu da yoktur (bkz. Ek 3'deki planlar).<sup>75</sup> Bu nedenle, buradaki sandıkların, yapının bodrumuna -ya da rapordaki deyişle "*mahzenlerine*"- diğer odalardaki merdivenler yoluyla indirilmesi gerekecekti.

Hazine Dairesi, gerek Sarayburnu tepesinin Boğaz'a hâkim ucundaki yüksek ve etrafa açık konumu, gerekse barındırdığı eşyanın niteliği dolayısıyla, olası hava ve deniz saldırılarına karşı Saray kompleksindeki öncelikle korunması gereken mekânlarındandı. Bununla birlikte, yapının güçlü beden duvarlarının kuşattığı bodrum kat mekânları, nispeten korunaklı mahzenler biçiminde olduğundan, Komisyonca Dördüncü Salon'daki varlığına işaret edilen Hazine sandıklarının bu alanlara indirilmesiyle daha iyi bir korunma sağlanacağı öngörülüyordu.

Yukarıda, güvenlik endişeleri nedeniyle savaşın başlarında Hazine eşyasının sandıklanarak Konya'ya gönderildiğinden söz edilmişti.<sup>76</sup> Şentürk, Çanakkale Zaferi'ni takiben sandıkların geri dönüşünün başladığını ve 1916 yılının mart ayı sonlarında eşyanın Hazine Dairesi'ne iadesinin tamamlanmış olduğunu bildiriyor.<sup>77</sup> Bundan yaklaşık iki buçuk yıl sonra hazırlanan raporda, Hazine Dairesi'nde halen sandıkların bulunduğundan söz ediliyor olması dikkat çekicidir. Savaş yıllarında Topkapı Sarayı'nda gerek törensel etkinlikler gerekse Müze ziyaretlerinin sürdüğü bilindiğinden, bu bahis, olasılıkla artan hava saldırıları dolayısıyla<sup>78</sup> Hazine eşyasının -en azından bir kısmının- raporun hazırlanmasından bir süre önce tekrar sandıklara yerleştirilmiş

<sup>71</sup> bkz. "*Topkapı Sarayı'nın korunması için uluslararası girişimler*"; Kurt ve Güvenbaş, *Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'a yapılan Hava Saldırıları*, 163.

<sup>72</sup> Söz gelimi Konyalı'nın bildirdiğine göre, İstanbul'un Fatih devrindeki ilk cephaneliği olan At Meydanı'ndaki Güngörmez Kilisesi, on beşinci yüzyılın sonlarında düşen bir yıldırımla infilak ettiğinde, "(...) *Mabedin kubbe parçaları göklere savrulmuş*; Adalar ve Galata'ya gökten tuğla yağmıştı (Konyalı, *Türk Askeri Müzesi: Bütün Tarihi İle*, 6.).

<sup>73</sup> BEO.4540.340471.2.1 (bkz. Ek 2)

<sup>74</sup> Bkz. Eldem ve Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, L 71-73.

<sup>75</sup> Hazine Dairesi'nin Birinci Salonu, Onsekizinci yüzyılın başlarında Seferli Koğuşu'nun genişletilmesi sırasında yıktırılan Enderun Hamamı'nın camekan bölümü olup; bu kısmın altında da bir bodrum katı bulunmaz (Gülru Necipoğlu, 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören ve İktidar (İstanbul: Çev. R. Sezer, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, 2014), 168-169.). Raporda "*birinci (...) hane*"nin mahzeninden söz ediliyor olması, Komisyon'un, yapının salon numaraları konusundaki kafa karışıklığından kaynaklanıyor olmalıdır.

<sup>76</sup> Bkz. "*Savaş sırasında Topkapı Sarayı'ndaki "kıymetli eşyalar"ın korunması*"

<sup>77</sup> Şentürk, *Medine'nin Son Emanetleri - Fahreddin Paşa'nın Yağmadan Kurtardığı Teberrükat Eşyası "Kutsal Emanetler ve Fahreddin Paşa Kitabı"*, 246, 249.

<sup>78</sup> Bkz. "*Topkapı Sarayı'nın korunması için uluslararası girişimler*"

olduğunu düşündürür.“Diğer bir olasılık da, burada sözü geçenlerin, Hazine Dairesi'ndeki teşhir edilmeyen eşyanın muhafaza edilemediği sandıklar<sup>79</sup> olmasıdır.”

4. Denize nazır dairelerde bulunan kıymetli porselenler de bombaya karşı taht[-ı] emniyetde değildirler. Bina'en'aleyh bunların yakınındaki bitişik daireye nakli ve bu dairenin pencere ve kapularının kum torbalarıyla seddi teklif olunur.<sup>80</sup>

Raporun dördüncü maddesinde, değerli porselenlerin bulunduğu "*denize nazır daireler*" ifadesiyle, Sultan V. Mehmed Reşad döneminden itibaren Saray'ın zengin porselen koleksiyonunun korunduğu ve sergilendiği kadim Seferli Koğuşu'nun<sup>81</sup> salonlarına işaret edildiği anlaşılıyor. Raporun kaleme alındığı günlerde bu koleksiyon, porselen kapların bir kısmının vitrinlerde, bir kısmının da yapının iç mekânının duvar yüzeylerine asılması ile oluşturulmuş bir teşhir düzenine sahipti (Görsel 3). Yapının bitişindeki porselenlerin daha korunaklı biçimde muhafaza edilebileceği yer olarak ise, olasılıkla Hazine Dairesi'nin Birinci Salonu kastediliyordu (bkz. Ek 1'deki plan).<sup>82</sup> Raporun üçüncü maddesindeki öneri uyarınca, kıymetli Hazine eşyası bu dairenin bodrum katına taşınacağından, boşalan salonlar, daha korunaksız addedilen başka mekânlardaki kıymetli eşyaların depolanmasında kullanılabilecekti. Bu tavsiye, Komisyon'un kadim Fatih Köşkü/Hazine Binası'nın yapısal sağlamlığına duyduğu güveni yansıtır. Rapordaki, porselenlerin tahliyesinin ardından binanın pencere ve kapularına kum torbalarının yığılması önerisiyle, yapının güvenlik ve statik bakımlarından güçlendirilmesi hedeflenmiş olmalıdır.



**Görsel 3.** Seferli Koğuşu'nda, Çini Hazinesi teşhirinden görünüm; 20. yüzyıl başları  
Kaynak: Anonim, *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi*, 71.

Üçüncü maddeden, Hazine Dairesi'ndeki eşyanın önceki bir tarihte sandıklara yerleştirilmiş olduğu anlaşılma ile birlikte, dördüncü maddedeki bahis, Seferli Koğuşu'ndaki "*Çini Hazinesi*"nin Komisyon'un ziyareti sırasında henüz toplanmamış olduğunu düşündürür.

<sup>79</sup> Emine Bilirgen, "Hazine", *Sanat Dergisi*, Sayı: 7 (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982): 112.

<sup>80</sup> BEO.4540.340471.2.1 (bkz. Ek 2)

<sup>81</sup> Anonim, *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi* (İstanbul, Devlet Matbaası, Üçüncü Tabı, 1933), 69.

<sup>82</sup> Seferli Koğuşu'nun diğer yanında, nispeten küçük boyutlu, ince tuğla duvarlı ve ahşap çatılı bir yapı olan Enderun Eczanesi (Anonim, *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi*, 68.) bulunuyordu. Komisyon'un önerisinde bu binanın kastedildiği açıktır.

5. Mecidiye Köşki, Mustafî Paşa Köşki ve Bağdat Kasrı'nda bulunan kıymetdar eşya buralardan uzaklaştırılmalı ve daha muhkem bir binaya veya bir mahzene vaz' olunmalıdır. Kabil[-i] nakl olmayanların kum torbalarıyla muhafazası mümkündür.<sup>83</sup>

Raporun beşinci maddesinde sayılan Köşkler, Topkapı Sarayı'nın Dördüncü Avlusu'nun kuzeydoğu hattını oluşturur (bkz. Ek 1'deki plan). Raporda, bu köşklere tefrişte kullanılan ve muhafaza edilen eşyalardan taşınabilir olanların daha korunaklı yerlere nakledilmesi, taşınması mümkün olmayanların ise kum torbaları ile koruma altına alınmaları öneriliyordu. Bu yıllarda, taşınamayacak eşyanın yerinde korunması için kum torbalarıyla çevrelenmesi uygulamasının yaygın olarak kullanıldığı biliniyor. Öz, İşgal yıllarında İstanbul Asar-ı Atika Müzeleri Müdür Yardımcılığına atandığı sırada, Müze'deki taşınabilen eserlerden bazılarının Anadolu'ya gönderilmiş; kalanının ise kum torbaları ile muhafaza altına alınmış, yani "maskelenmiş" durumda olduğunu bildirir.<sup>84</sup> Maskeleye uygulaması, İkinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki lahitlerin yerinde korunmasında da kullanılacaktı.<sup>85</sup>

Raporun hazırlandığı yıllarda Bağdat Köşkü ile Kara Mustafa Paşa/Sofa Köşkü'nde klasik dekorasyona uygun biçimde askılar, mangallar, şamdanlar, vazolar, hat levhaları, kıymetli kumaşlar ve halılar gibi işlevsel ve dekoratif eşyaların yanı sıra, her bir köşkün kendi kütüphanesine ait kıymetli kitaplar bulunuyordu (Görsel 4-5). Mecidiye Köşkü'nde ise yapının Avrupalı tarzına uygun olarak mobilyalar, yağlıboya tablolar, büyük aynalar, görkemli avizeler, ayaklı ve duvar saatleri, maketler gibi çok çeşitli türden eşya yer alıyordu (Görsel 6). Bu eşyalar arasındaki hacimli ve taşınması külfetli olanların, buldukları yerde alınacak önlemlerle muhafaza edilmesi, günün koşulları dahilindeki en makul çözüm olmalıydı.



**Görsel 4.** Bağdat Köşkü'nün iç mekânından görünüm; 20. yüzyıl başları  
Kaynak: Anonim, *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi*, 139.

<sup>83</sup> BEO.4540.340471.2.1 (bkz. Ek 2)

<sup>84</sup> Öz, *Hayatım*, 7.

<sup>85</sup> Rıdvan Gölçük, "Görevimiz Tahliye: İstanbul Müzelerini Hitler'den Korumak", *EPOS7* (2019): 43.



**Görsel 5.** Kara Mustafa Paşa Köşkü'nün iç mekânından görünüm; 20. yüzyıl başları  
Kaynak: Anonim, *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi*, 125.



**Görsel 6.** Mecidiye Köşkü'nde, Selamlık bölümünün iç mekânından görünüm; 20. yüzyıl başları  
Kaynak: Anonim, *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi*, 121.

6. Derununda kıymetdar eşya, bayrak, elbise vesaire bulunan Hırka-ı Saadet Da'iresi de bomba taaruzuna karşı taht[-i] emniyyetde değildir. Ortadaki tahta kubbenin usuli vechile yapılması[,] demir inşa'at ile muhafazası ve üzerine bir tel örgü vaz'ı lazımdır. Emanet Hazinesi'nde bulunan eşya da yanındaki daha muhkem binaya nakl olunmalıdır.<sup>86</sup>

Raporun altıncı maddesinde, Komisyon'un Mukaddes Emanetler Dairesi/kadim Has Oda için öngördüğü koruma önerileri sıralanır. Barındırdığı eşyanın yüksek maddi ve manevi kıymeti sebebiyle II. Abdülhamid devrindeki ilk korunma girişimlerine de konu olan<sup>87</sup> bu Daire için, Komisyon'un yaklaşım ve önerilerinin daha kapsamlı olduğu görülüyor. Rapordaki, Has Oda'nın yüksek ahşap kubbesi<sup>88</sup> için "*usuli vechile yapılması demir inşa'at ile muhafazası*" şeklindeki öneri, büyük olasılıkla yapının kubbesinin demir iskeletli ve kagir

<sup>86</sup> BEO.4540.340471.2.1 (bkz. Ek 2)

<sup>87</sup> Bkz. "Savaş öncesi korunma girişimleri: II. Abdülhamid'in "korunma örtüleri"

<sup>88</sup> Bu maddedeki "*Ortakdaki tahta kubbe*" bahsiyle, Has Oda'da -Hırka-ı Saadet başta olmak üzere- en kıymetli mukaddes eşyanın muhafaza edildiği tombaklı baldakenin (Tahsin Öz, *Hırka-ı Saadet Dairesi ve Emanat-ı Mukaddese* (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1953), 14-15.) işaret edilmiş olabileceği akla gelse de, bu yıllarda taşınması mümkün olmayan eşyanın yerinde korunması için çoğunlukla, etrafının kum torbalarıyla çevrelenmesi şeklinde bir uygulamanın tercih edildiği biliniyor (Bkz. "*Komisyon Raporu*"nun beşinci maddesi).

olarak yeniden inşasına işaret ediyordu. Emanet/Silahtar Hazinesi bölümü, Daire'nin doğu ucundaki mekân olup,<sup>89</sup> daha dayanıklı olduğu için Emanet Hazinesi'ndeki eşyanın nakledilmesi önerilen "yanındaki" bina ise bitişikteki Hazine Hademeleri Koğuşu idi (bkz. Ek 1'deki plan). Bu Koğuş'un -tam da Has Oda için önerildiği gibi- demir iskeletli kagir bir tonozla (Görsel 7) sahip olması sebebiyle, Komisyon, eşyanın burada daha iyi muhafaza edileceğini değerlendirmiş olmalıdır.



Görsel 7. Topkapı Sarayı Hazine Hademeleri Koğuşu'nun demir iskeletli kagir tonozundan görünüm  
Kaynak: Emel Akay; Nisan 2025

Sakaoğlu'nun bildirdiğine göre, Hazine Hademeleri Koğuşu'nun eski binası 1847'de yıkılarak yerine bugünkü yapı inşa edilmişti.<sup>90</sup> Giriş cephesindeki 1858 tarihli onarım kitabesi ise yapının, 1856'daki büyük Enderun/Üçüncü Avlu yangınına takiben -yani inşasından on yıl kadar sonra- bir onarım geçirdiğini gösterir.<sup>91</sup> Dolayısıyla demir iskeletli üst örtüsü, binanın on dokuzuncu yüzyılın ortalarındaki yeniden inşası ya da bundan kısa süre sonra gerçekleşen onarımı sırasında yapılmış olmalıdır. Bu bağlamda, Teşvikiye Camii'nin 1891-1893 onarımı sırasında, kubbesinin, araları delikli tuğla dolgulu ve üzeri çimento sıvalı olarak demir putrellerden kurulan bir konstrüksiyonla inşa edilmiş olduğu biliniyor.<sup>92</sup> Sonuç olarak Has Oda'nın ahşap kubbesi için önerilen yenileme gerek Saray'da gerekse İstanbul'un diğer anıtsal yapılarında kullanılmış olduğu bilinen bir tekniğe işaret ediyordu.

Yapının kubbesinin demir iskeletli olarak yenilenmesinden sonra üzerine konulması önerilen "tel örgü"nin mahiyeti bilinemese de binaya isabet edecek bir bombanın üst örtüyü delerek yapının içine düşmesini engelleyecek bir unsur olarak düşünülmüş olması muhtemeldir. Rapordaki bu önlem önerileriyle, Has Oda'nın bombalara daha dayanıklı hale getirilmesi; bu sayede de içindeki kutsal eşya için daha iyi bir korunma sağlanmasının hedeflendiği anlaşılıyor.

#### 7. Kütüphane ile kıymetdar lambalar, kütüphane binasında bulunan mahzene nakl idilmelidir.<sup>93</sup>

Yedinci maddede, Üçüncü Avlu'nun ortasında yer alan Üçüncü Ahmet Kütüphanesi'ndeki kitaplar ile kırılacak eşyanın, yapının tonozlu bodrum katına<sup>94</sup> taşınması öneriliyordu. Bu altyapı, güçlü duvarları ve mahzenvari yapısıyla, kitaplar ve diğer eşyanın ait oldukları mekândan uzaklaştırılmadan korunabilmesi için

<sup>89</sup> Anonim, *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi*, 86; Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, 210.

<sup>90</sup> Sakaoğlu, *Tarihi Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, 179.

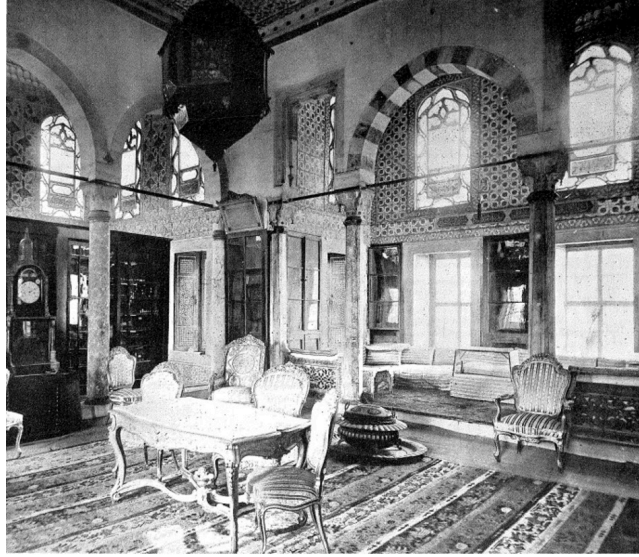
<sup>91</sup> Ümran Karahasan, "Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2005),18.

<sup>92</sup> Deniz Sena Yalçın ve Gülsün Tanyeli, "Osmanlı Arşiv Belgelerinin Restorasyon Uygulamalarına Yol Göstericiliği: Teşvikiye Camii Örneği" *Teşvikiye Camii: Bir Abide Restorasyon Örneği*, Yay. Haz. M. Sav (İstanbul: T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2023), 27.

<sup>93</sup> BEO.4540.340471.2.1 (bkz. Ek 2)

<sup>94</sup> Şükrü Yenal, "Topkapı Sarayı Müzesi Enderun Kitaplığı (Ahmet III. Kitaplığı)", *Güzel Sanatlar Dergisi*, Sayı: 6, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları (1949): 86.

oldukça elverişliydi. Burada sözü edilen lambalardan biri, mekânın ana kubbesinde asılı bulunan dekoratif eleman (Görsel 8) olmalıdır.



**Görsel 8.** Üçüncü Ahmed Kütüphanesi'nin iç mekânından görünüm; 20. yüzyıl başları  
Kaynak: Yenal, "Topkapı Sarayı Müzesi Enderun Kitaplığı (Ahmet III. Kitaplığı)", 88.

8. Harem Da'iresinin kısm[-i] a'zamı ahşab olduğundan işbu da'ire harik tehlikesine ma'ruzdur. Bu da'irede vasi' bir surette tedabir[-i] itfa'iyye ittihazı elzemdir. Komisyonun nokta-ı nazarınca Topkapı Sarayındaki bilumum vesait[-i] itfa'iyye gayr[-i] kâfidir. Kâfi derecede efraddan mürekkeb ve kâfi miktarda edevata malik bir itfa'iyye hey'eti da'ima mezkûr mahalde bulundurulmalıdır.<sup>95</sup>

Sekizinci madde, Harem Dairesi için alınması gereken önlemlere ayrılmıştı. Komisyon, çoğunluğu ahşaptan yüzlerce odadan oluşan bu bölüm için özel bir korunma önerisi vermeye girişmiyor; olası bir bombalamanın ardından çıkabilecek yangınlara müdahale için donanımlı bir itfaie ekibinin sürekli olarak hazır bulundurulmasını tavsiye etmekle yetiniyordu. Zira yapılan incelemede, mevcut yangın söndürme teçhizatının yetersiz olduğu tespit edilmişti.

9. Tarafımızdan atılan mermilere karşı Sarayın muhafazasını te'min için Tayyare Kumandanlığı ile te'sis[-i] rabita idilmesi ve mermilerin Topkapı Sarayına düşmemesi için ihtimam olunması lazımdır. Kör mermilerin ve kovanların Saraya düştüğü istikametler ise iki cihet olarak ta'yin edilmiştir. Bunlar da Kadıköy [,] Selimiye[,], Haydarpaşa istikameti ile Okmeydanı istikametidir.<sup>96</sup>

Raporun dokuzuncu ve son maddesi, bu kez Osmanlı Ordusu tarafından düşmanın hava saldırılarına karşı açılan ateşlerde, Saray kompleksine yanlışlıkla zarar verilmesinin önüne geçmek için alınacak önlemler üzerinedir. Bunun için Komisyonca, Sarayburnu yarımadasının tehlikeye açık tarafları olarak kuzey ve doğu yönleri işaret ediliyor (bkz. Ek 1'deki plan); bu doğrultuda dönemin Hava Kuvvetleri'ne gerekli uyarının yapılması öneriliyordu. Nitekim, -yukarıda değinildiği üzere- raporu hazırlayan Komisyon'un nihayet göreve koyulmasını sağlayan son olayda, Osmanlı uçaksavarlarından ateşlenen bir mermi Hazine Dairesi'nin Üçüncü Salonu'na isabet etmişti.

Saray'ın üzerine kör mermi ve kovanların geldiği yerlerden olarak bildirilen Okmeydanı, 24 Nisan 1916 tarihli Başkomutanlık Vekaleti Tamimnamesi'nin on birinci maddesi uyarınca "İstanbul üzerinden

<sup>95</sup> BEO.4540.340471.2.1 (bkz. Ek 2)

<sup>96</sup> BEO.4540.340471.2.1 (bkz. Ek 2)

*gelecek düşman uçaklarına ateş etmek için*" uçaksavarlar yerleştirilmesi tasarlanan noktalardan olup,<sup>97</sup> yukarıda irdelendiği üzere Hazine Dairesi'ne düşen mermi de olasılıkla bu uçaksavardan atılmıştı. Ancak aynı Tamimname'de, Boğaz'ın Anadolu yakasında uçaksavar yerleştirilecek yegâne konum olarak Başibüyük Tepesi'nin bildiriliyor olması, Saray'a doğu yönünden gelen mermileri açıklamakta yetersiz kalır. Tamimname'nin yayınlanmasından yaklaşık on gün sonra, 5 Mayıs 1916'da yürürlüğe giren Emirname'nin<sup>98</sup> dördüncü maddesinde, Haydarpaşa ve İçerenköy'de de Topçu Takımları'nın bulunduğu bildiriliyor olması, bu hususa kısmen açıklama sağlar. Öte yandan İstanbul'un hava savunma kuvvetlerinin değerlendirildiği 7 Temmuz 1918 tarihli bir rapordaki "*Tüm İstanbul şehrinin hava savunmasının Üsküdar'a yerleştirilen son sistem bir bataryayla sağlandığı (...) geri kalan toprakların modası geçmiş sahra toprakları olduğu*"<sup>99</sup> bahsi, söz konusu Tamimname ve Emirname'de adı geçmeyen Üsküdar'da önemli bir uçaksavar noktasının bulunduğunu; bunun da büyük olasılıkla dönemin önemli askeri tesislerinden Selimiye Kışlası'nda<sup>100</sup> yer aldığını düşündürür. Sonuç olarak, raporda kör mermilerin geldiği "*istikametler*" olarak anılan "*Kadıköy[,] Selimiye[,] Haydarpaşa*"nın, doğrudan bu semtlerdeki uçaksavar noktalarına karşılık geldiği söylenebilir.

Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde Topkapı Sarayı'nın hava saldırılarından korunması amacıyla hazırlanan Komisyon Raporu'nda yer alan ve yukarıda ayrıntılı olarak irdelenen önlem önerileri, savaş tehdidinde verilen bu teknik karşılığın arka planındaki idari yaklaşımın ve koruma önceliklerinin anlaşılmasına imkân sağlayan bir çerçeve sunar. Rapordaki önerilerin genelinde, Saray yapılarının barındırdığı eşyaların korunmasının esas alındığı görülür. Yapılara ilişkin tedbirler ise doğrudan yapıların korunmasından öte, içlerinde bulunan taşınabilir koleksiyon ve eşyaların güvenliğine yöneliktir. Nitekim, Köşkler ve Harem'de yoğunluk kazanan dekoratif yapısal unsurların -narin tepe pencereleri, alçı kabartmalar, sanatlı ahşap tavanlar ile duvar panelleri ve kapaklar, farklı devirlerden kalemişi bezemeler, ender çinilerle bezeli yüzeyler, renkli taş kaplamalı cepheler ve benzerleri- korunmasına yönelik doğrudan ya da dolaylı herhangi bir önlem önerisinde bulunulmamıştır. Bu tür ayrıntılara yönelik önleyici koruma tavsiyeleri, olasılıkla raporun kapsamını -ve belki de hazırlayıcılarının uzmanlık alanını- aşırıyordu. Düşman saldırıları sonucu bu unsurlarda meydana gelebilecek zararların, onarımlar yoluyla telafi edilebileceği varsayılmış olmalıdır. Buna karşılık, taşınabilir varlıkların, özellikle de Hazine ve Mukaddes Emanetler eşyasının zarar görmesinin maddi ve manevi sonuçları şüphesiz çok daha ağır olacaktı. Rapordaki önerilerde bu kaygı açıkça kendini gösterir. Hanedanın terkinin ardından büyük ölçüde atıl kalan, ikincil önemdeki bu Saray kompleksinde, sınırlı personel ve bütçe ile gereken önlemlerin eksiksiz biçimde alınmasının güçlüğü de bu yaklaşımı belirleyen unsurlardan olmalıdır.

Rapor ve üst yazılarında, Komisyon üyelerinin kimliği hakkında bir veri bulunmaz. Komisyon'un Esiha Müfettiş-i Umumiliği bünyesinde oluşturulmuş bulunması ve raporda yer alan önerilerin niteliği, üyelerinin asker kökenli olduğunu; buna karşılık, Müze-i Hümayun veya Muhafaza-ı Asar-ı Atika Encümen-i Daimisi gibi dönemin eski eserlerin korunmasından sorumlu kurumlarından temsilci içermediğini düşündürür. Zira raporda, İkinci Meşrutiyet devrinde bu kurumlarda yeşermeye başladığı bilinen ve Saray kompleksini tüm bileşenleriyle korunması gereken tarihi, kültürel ve milli bir varlık olarak tanımlayan bilincin izlerine rastlanmaz.

Komisyon Raporu'nda, doğrudan Harbiye Nezareti tarafından alınması gereken önlem önerilerini içeren bir, iki ve dokuzuncu maddelerin altında, kırmızı mürekkeple ve köşeli parantez içinde "*Muktezası derdest*

<sup>97</sup> Anonim, *Birinci Dünya Harbi, IXncu Cilt: Türk Hava Harekati*, 89.

<sup>98</sup> Kurt ve Güvenbaş, *Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'a yapılan Hava Saldırıları*, 92-93.

<sup>99</sup> Kurt ve Güvenbaş, *Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'a yapılan Hava Saldırıları*, 170-171.

<sup>100</sup> Bu tesis, Birinci Dünya Savaşı sırasında asker sevkiyatının yapılmasında kullanılmıştı (M. Gözde Ramazanoğlu, "Selimiye Kışlası", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 36, TDV Yayınları (2009): 437.)

*ifadır."* ifadesinin not düşülmüş olması, söz konusu önlemlerin Nezaretçe yerine getirilmekte olduğunun Saray Müdüriyeti'ne bildirilmesi amacını taşıyor olmalıdır. Bununla birlikte raporun sunulmasından bir gün sonra, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile savaşın sona ermesi<sup>101</sup> ve dolayısıyla hava saldırısı tehlikesinin ortadan kalkması sebebiyle, Saray Müdüriyeti tarafından alınması öngörülen önlemlerin uygulanmasına gerek kalmamış görünmektedir. Nitekim Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki bir dosyadan<sup>102</sup> anlaşıldığına göre, Komisyon Raporu'nun bir sureti, Hazine-i Hassa-ı Şahane Müdüriyet-i Umumiyesi'nin 12 Kasım tarihli üst yazısının ekinde "*Hazine-i Hümayun Kethüdalığı Cenab-ı Valasına*", yani dönemin Topkapı Sarayı Müdürlüğü'ne sunulacaktı. Üst yazının tarihine göre, raporun Saray'a ulaşması, ancak Mütareke'den iki hafta kadar sonra gerçekleşebilmişti.

Mütareke'nin imzalanmasından 18 gün sonra, İstanbul'un uçak saldırılarına karşı korunması amacıyla kurulmuş olan İstanbul Muhaberat-ı Havaiyye Kumandanlığı lağvedilecek; bu kapsamda, şehirde konuşlandırılmış bulunan hava savunma birlikleri -aralarında Sarayburnu Tayyare Topçu Takımı da olmak üzere- kaldırılacaktı. Bu birliklere ait uçaksavarların bir kısmı Topçu Müfettişliği'ne teslim edilecek, kalan teçhizat ve mühimmat ise depolara konulmak üzere Harbiye Dairesi'ne devredilecekti. İlerleyen günlerde, bu malzemenin "*Gülhane cephane depoları*"nda muhafaza altına alındığı biliniyor.<sup>103</sup> Bu uygulama, Topkapı Sarayı'nın bitişindeki cephaneliklere karşı savaşın son günlerinde en üst düzeye ulaşan hassasiyetin, savaşın bitişinde birlikte nasıl tümünden ortadan kalktığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Savaş tehlikesi ortadan kalkmış olmakla birlikte, bu depolarda süregiden kaza riski, yetkililer tarafından göz ardı edilebilir bir durum olarak değerlendirilmiş görünmektedir.

## Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım tehdidi karşısında Osmanlı Devleti'nin Topkapı Sarayı'na yönelik geliştirdiği korunma politikaları, hem dönemin kültür mirası algısını yansıtan hem de bürokratik sürecin işleyişini görünür kılan önemli bir örnektir. Savaşın başlarında Hazine-i Hümayun ve Mukaddes Emanetler eşyasının Anadolu'ya nakledilmesi, koruma önceliğinin, sembolik değerler ve siyasi hassasiyetler etrafında şekillendiğini gösterir. Bu yaklaşım, Saray'ın, imparatorluğun meşruiyetini temsil eden koleksiyonlarla birlikte anlam kazandığını gösterirken, kültür mirasına yönelik koruma anlayışının henüz dar bir çerçevede tanımlandığını da ortaya koyar.

Savaşın ilerleyen yıllarında artan hava saldırılarıyla birlikte, Saray'ın çevresindeki askeri unsurların varlığı doğrudan bir tehdit haline gelmiştir. Hasbahçelerdeki askeri yerleşke ve cephanelikler, patlama ve yangın riski teşkil etmenin ötesinde, Saray'ın uluslararası koruma protokollerinden yararlanma imkânını da sınırlamıştır. Böylece Topkapı Sarayı, korunması gereken tarihi bir varlık ile askeri düzenin kıyısındaki bir mekân olmak arasında sıkışmıştır. Maarif Vekaleti'nin diplomatik girişim önerisi ve Saray Müdüriyeti'nin sürekli uyarıları, bu çelişkinin farkında olduğunu gösterse de belgelerde Saray'ın doğrudan hedef alınmış gibi sunulması, asıl tehlike kaynağı olan askeri varlığı geri plana itme çabasını ortaya koyar.

Bu çerçevede savaşın son günlerinde hazırlanan Komisyon Raporu, anılan ortamda Topkapı Sarayı'na yönelik planlı bir korunma stratejisi geliştirme çabasının ürünüdür. Rapordaki en dikkat çekici unsur, - savaşın başından beri alınan korunma önlemlerinin paralelinde olmak üzere- taşınabilir eşyalara öncelik tanınmasıdır. Hazine sandıklarının mahzenlere indirilmesi, porselenlerin daha güvenli mahallere taşınması, Has Oda kubbesinin güçlendirilmesi gibi önerilerle, yapısal unsurlardan öte, Saray koleksiyonları ve eşyala-

<sup>101</sup> Cemil Öztürk, "*Mondros Mütarekesi*", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 30, TDV Yayınları (2020); 272.

<sup>102</sup> H.7 Safer [1]337/R.12 Teşrinisani [1]334 [M.12 Kasım 1918] tarihli ve "*Topkapı Sarayı ile Hazine-i Hümayun'un yabancı tayyarelerin yapacağı taarruzlara karşı ne şekilde korunacağına dair Ešliha Müfettiş-i Umumiyesi'ne teşkil edilen komisyon tarafından kaleme alınan raporun Hazine-i Hümayun Kethüdalığı'na gönderildiği*" içerikli dosya (TS.MA.E.1200.28)

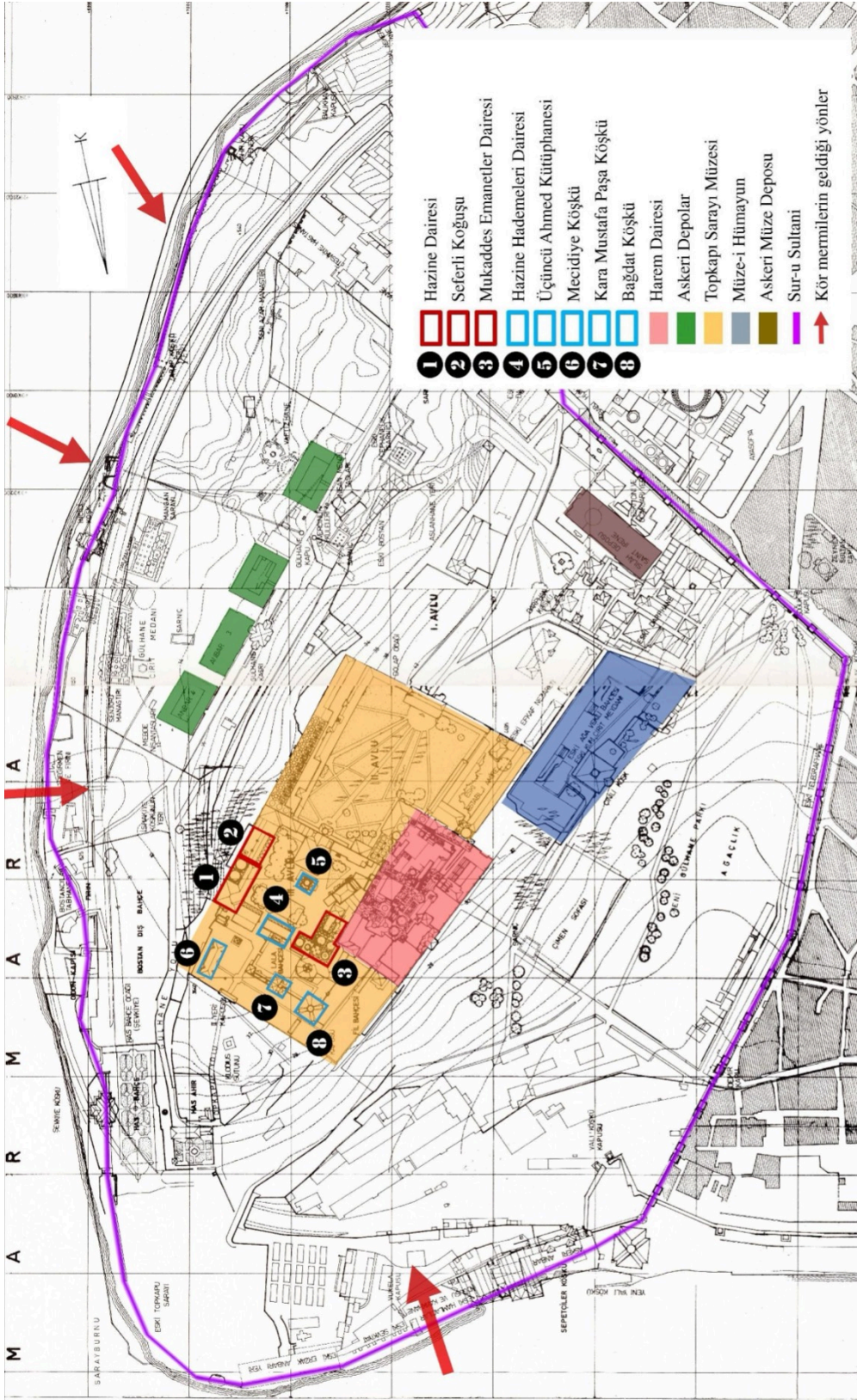
<sup>103</sup> Kurt ve Güvenbaş, *Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'a yapılan Hava Saldırıları*, 299-300.

rının güvenliğinin esas alındığı açıktır. Buna karşılık mimari dokunun, tezyinatın ya da mekansal düzenin korunmasına dair dikkate değer bir yaklaşım geliştirilmemiş olduğu görülür. Bu durum, savaş ortamının dayattığı kısıtlı imkânlar kadar, Komisyon'un askeri kökenli bakış açısıyla sınırlı kalması ve koruma bilincine sahip kurumsal aktörlerin sürece dahil edilmemiş olması ihtimaliyle de ilişkilendirilebilir. Sonuç olarak, korunma önerilerinin, idari uyarıların ve askeri tedbirlerin kesiştiği sınırlı alanda şekillenmiş olduğu söylenebilir.

Savaşın sona ermesiyle korunma önerilerinin uygulanmasına gerek kalmaması, alınan tedbirlerin geçici niteliğini daha da belirginleştirir. Dahası Mondros Mütarekesi'ni takiben kaldırılan hava savunma birliklerine ait askeri teçhizatın yeniden Gülhane'deki depolara aktarılması, savaş tehdidi ortadan kalktığında Saray'a yönelik hassasiyetin de hızla sona erdiğini açıkça ortaya koyar. Bu durum, korunma girişimlerinin kalıcı bir politika üretmekten çok, mevcut tehdide verilen anlık tepkilerle sınırlı kaldığını göstermektedir.

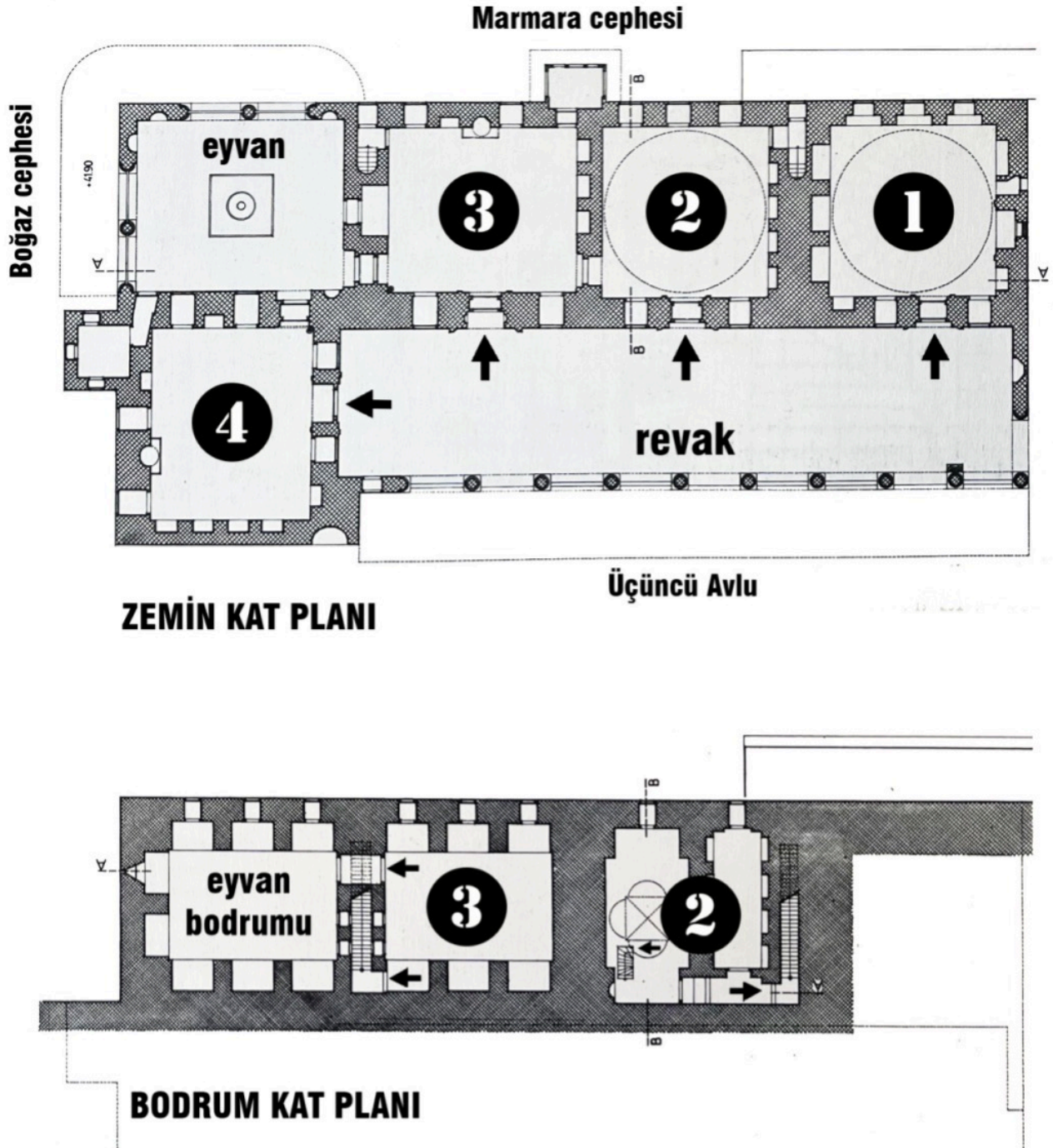
Topkapı Sarayı'nın savaş yıllarındaki korunma deneyimi, geç Osmanlı bürokrasisinin kültür mirasına yönelik farkındalığının sınırlarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Saray'ın korunmasına ilişkin hukuki düzenlemeler, bütünlüğe dair tanımlarla sınırlı kalmış; mekânsal statü, askeri önceliklerle şekillenmiş; korunma pratiği ise -dönemin mevzuatının paralelinde- mimari dokudan çok, taşınabilir koleksiyonlar etrafında gelişmiş görünmektedir. Komisyon Raporu bu yönüyle, savaş koşullarında şekillenen idari tercihler üzerinden, dönemin kültür mirası algısı ile koruma anlayışının kuramsal ve kurumsal sınırlarına ışık tutan, istisnai ve temsili bir örnek niteliğindedir.

## Ekler





Ek 2. "Düşman sefain-i havaiyesi ile buradaki toplardan atılan mermilere karşı Topkapı Sarayı ile Hazine-i Hümayun'un muhafazası hakkında" Komisyon Raporu  
Kaynak: BEO.4540.340471.2





Ek 3. Fatih Köşkü/Hazine Dairesi'nin zemin ve bodrum kat planları  
(Salon numaraları daire içinde gösterilmiştir.)  
Kaynak: Eldem ve Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, L 71'den uyarlanmıştır.



Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri Author Details	<b>Emel Akay (Doktora Öğrencisi)</b> 1 İstanbul Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Bölümü Restorasyon Programı, İstanbul-Türkiye.  0000-0002-5201-2623
	<b>Gülsün Tanyeli (Dr. Öğretim Üyesi)</b> 1 İstanbul Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Bölümü Restorasyon Programı, İstanbul-Türkiye.  0000-0002-4170-8596

## Kaynakça | Bibliography

### Arşiv Kaynakları / Archival Sources

- Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 4532/339872; 4540/340471; 4470/335244  
Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı (HR.HMŞ.İŞO); 67/32  
Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (HR.SYS), 2460/41  
Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT), 1149/67  
Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), 212/230  
T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)  
Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak (TS.MA.E), 1200/28; 1297/14; 1327/0138; 1200/28

### Basılı Kaynaklar / Printed Sources

- Abdurrahman Şeref. "Topkapı Sarayı Hümayunu" *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, 1/5 (1 Kanunuevvel 1326): 265-299.  
Abdurrahman Şeref, "Topkapı Sarayı Hümayunu, Daire-i Harimi beyanındadır.(2)" *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, 11/7 (1 Nisan 1327): 393-421.  
Abi, Ceren. "If it is not too paradoxical": Archaeology in Istanbul Under Occupation as a Window into Understanding the Creation of a Post-War Cultural Heritage Regime" *New Perspectives on Turkey*, No: 71 (2024): 62-82.  
Acar, M. Şinasi, ve Şeyhmus Dirim, *Kutsal Emanetler'in Son Seferleri*. İstanbul: Ofset Yapımevi Yayınları, 2018.  
Akozan, Feridun. *Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunlar*. İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, 1977.  
Anonim, *Meclis[-i] Vükela Kararıyla Müteşekkil Muhafaza-ı Asar-ı Atika Encümen[-i] Daimisi - Topkapı Sarayı[-i] Hümayununun Ta'mirâtı Münasebetiyle Encümenin Hükümet[-i] Seniyyenin Nazar[-i] Dikkatine Arz Eylediği Rapor Suretidir*. Dar'ül- Hilafeti'l-'Aliyye: Matba'a-ı 'Amire, 1337.  
Anonim. *Birinci Dünya Harbi, IXncu Cilt: Türk Hava Harekatı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1969.  
Anonim. *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi*. İstanbul: Devlet Matbaası, Üçüncü Tabı, 1933.  
Batır, Betül. "Osmanlı Devleti'nin Uluslararası Barış Konferanslarına Resmen Katılması Sorunu: Parlamentolararası Birlik" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2002.  
Bilirgen, Emine "Hazine", *Sanat Dergisi*, Sayı: 7 (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982): 112.  
Buluş, Abdülkadir. "Osmanlı Tekstil Sanayii Hereke Fabrikası" Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2000.  
Cezar, Engin. *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*. İstanbul: Erol Kerim Aksoy Vakfı, 1995.  
Çal, Halit. "Osmanlı Devletinde Asar-ı Atika Nizamnameleri" *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 26 (1997): 391-400.



- Çiftçi, Aynur. "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar (Cilt-I)" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2004.
- Çokışler, Elvan. "Silahlı Çatışmalar Sırasında Kültürel Malların Korunması Rejimi: Tarihsel Gelişimin Analizi" *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 61 (2019): 55-74.
- Dağdelen, İrfan. *Alman Mavileri - 1913-1914 I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları - Cilt II*. İstanbul: İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, 2006.
- Durukan, İpek. "Türkiye'de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Sonrası Kültür Mirası Korumasının Gelişimi ve Uygulama Sorunları" Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2004.
- Eldem, Sedat Hakkı, ve Feridun Akozan. *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.
- Eren, Erdal. "Sultan Abdülmecid'den Sultan Abdülhamid'e Değın Sultanların Sosyal Yaşamları içinde Mimariye Bakışları". *II. Müzecilik Semineri: Bildiriler*. İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, 1995.
- Gerçek, Ferruh. *Türk Müzeciliği*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, TTK Basımevi, 1999.
- Gölcük, Rıdvan. "Görevimiz Tahliye: İstanbul Müzelerini Hitler'den Korumak" *EPOS7* (2019): 40-43.
- Göncü, Cengiz. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Sultan Mehmed Reşad ve Dönemi*. Ankara: TBMM Milli Saraylar Yayınları, 2017.
- Gümüş, Müjde Dila. "II. Meşrutiyet'te Saray için Çalışmak: Vedad (Tek) Bey'in Sermimarlık Dönemi" Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018.
- Halil Edhem [Eldem]. *Topkapı Sarayı*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1931.
- İrtem, Süleyman Kani. *Meşrutiyetten Mütarekeye Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Yılları (1909-1918)*. İstanbul: Yay. Haz. O.S. Kocahanoğlu, Temel Yayınları, 2004.
- İzzet Ziya, *Saraydan Hatıralar*. İstanbul: Yay. Haz. A. Birinci ve Y. Yiğit, Kopernik Kitap, 2018.
- Karaduman, Hüseyin. *Ulus-Devlet Bağlamında Belgelerle Ankara Etnografya Müzesi'nin Kuruluşu ve Milli Müze*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2016.
- Karahasan, Ümran. "Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2005.
- Karateke, Hakan. *Padişahım Çok Yaşa! – Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Merasimler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Kodaman, Bayram ve Mehmet Ali Ünal. *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi - II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.
- Konyalı, İbrahim Hakkı. *Türk Askeri Müzesi: Bütün Tarihi İle*. İstanbul: Ülkü Matbaası, 1964.
- Kurt, Emin ve Mesut Güvenbaş. *Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'a yapılan Hava Saldırıları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Madran, Emre. "Cumhuriyet'in İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi-I". *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 1-2 (1996): 59-97.
- Mumcu, Ahmet. "Eski Eserler Hukuku ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 26 Sayı: 3 (1969): 45-78.
- Necipoğlu, Gülru. *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören ve İktidar*. Çev. R. Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, 2014.
- Öz, Tahsin. *Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları (1939-1944)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1949.
- Öz, Tahsin. *Hırka-ı Saadet Dairesi ve Emanat-ı Mukaddese*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1953.
- Öz, Tahsin. *Hayatım*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi, 1991.
- Özcan, Abdülkadir. "Tarih-i Osmani Encümeni" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:40 (2011): 83-86.
- Özlü, Nilay. "From Imperial Palace to Museum: The Topkapı Palace During the Long Nineteenth Century" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2018.
- Özlü, Nilay. "II. Abdülhamid Döneminde Topkapı Sarayı Karakolhaneleri: Bilinenler ve Bilinmeyenler". *V. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri*, Ed. F.M. Emecen, A. Akyıldız vd. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi-İBB Kültür A.Ş. Yayınları, 2018.
- Öztürk, Cemil. "Mondros Mütarekesi" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 30 (2020): 271-273.
- Ramazanoğlu, M. Gözde. "Selimiye Kışlası" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 36 (2009): 436-437.
- Sakaoğlu, Necdet. *Tarihi Mekanları, Kitabeleri ve Anıları İle Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, İstanbul: Denizbank Yayınları, 2002.
- Sakaoğlu, Necdet. *Bu Mülkün Sultanları*. İstanbul: Alfa Yayınları, 3. Basım, 2017.
- Selçuk, Mustafa. "Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin İstanbul'a Yönelik Hava Taarruzları" *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2 (2014): 97-116.
- Sururi, Nazif. "Yıldızdan Ordu Köşküne - Tahfifi Teslihat" *Milliyet*, 5 Haziran 1933.

Şentürk, Abdülmecid. *Medine'nin Son Emanetleri - Fahreddin Paşa'nın Yağmadan Kurtardığı Teberrukat Eşyası "Kutsal Emanetler ve Fahreddin Paşa Kitabı"*. İstanbul: Topkapı Sarayını Sevenler Derneği Yayını, 2020.

Toman, Jiri. *The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. Paris: UNESCO Publishing, 1996.

Topuzlu, Cemil. *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*. İstanbul: Haz. H. Hatemi ve A. Kazancıgil, İşaret Yayınları, 6. Baskı, 2017.

Türkgeldi, Ali Fuat. *Görüp İşittiklerim*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 6. Baskı, 2021.

Uşaklıgil, Halid Ziya. *Saray ve Ötesi*, İstanbul: Yay. Haz. N.Ö. Akın, Özgür Yayınları, 2. Basım, 2012

Yalçın, Deniz Sena ve Gülsün Tanyeli, "Osmanlı Arşiv Belgelerinin Restorasyon Uygulamalarına Yol Göstericiliği: Teşvikiye Camii Örneği" *Teşvikiye Camii: Bir Abide Restorasyon Örneği*, Yay. Haz. M. Sav. İstanbul: T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2023.

Yenal, Şükrü . "Topkapı Sarayı Müzesi Enderun Kitaplığı (Ahmet III. Kitaplığı)" *Güzel Sanatlar Dergisi*, Sayı: 6 (1949): 85-90.

#### Elektronik Kaynaklar / Electronic Sources

Acropolis Museum. "Museum History" Erişim: 24.08.2025. <https://www.theacropolismuseum.gr/en/museum-history>

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kütüphanesi. "Eminönü - Topkapı Sarayı ve civarı haritasıdır. Pafta no: J 7/4 [G 7/4]" Erişim: 22.03.2022. <http://www.ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?aTumu=>

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. "İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü" Erişim:26.12.2021. <https://www.kvmgm.ktb.gov.tr/TR-281378/istanbul-turk-ve-islam-eserleri-muze-mudurlugu.html>

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. "Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme" Erişim: 07.04.2022. <https://www.teftis.ktb.gov.tr/TR-263666/silahli-bir-catisma-halinde-kultur-mallarinin-korunmasi-.html>

The Avalon Project: Documents in Law, History and Diplomacy. "Laws of War : Bombardment by Naval Forces in Time of War (Hague IX); October 18, 1907" Erişim: 09.06.2025. [https://.avalon.law.yale.edu/20th\\_century/hague09.asp](https://.avalon.law.yale.edu/20th_century/hague09.asp)

Türkiye Büyük Millet Meclisi. "Ayan azası Abdurrahman Efendinin, Topkapı Sarayının tamirata hakkında takriri" *Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi*, Kırkaltıncı İnikad, Devre: 1 Cilt:2 İçtima Senesi: 3 (14 Mart 1327): 205-206. Erişim: 12.02.2020. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/3208>